

FENICISKA KOLONIER I SKANDINAVIEN

Klassiska boken från 1875
av arkeologen Sven Nilsson

**Feniciska kolonier
i Skandinavien**

**av
Sven Nilsson**

[Red Mikael Jägerbrand]

ISBN 978-91-87363-14-6

Copyright © 2014 Mikael Jägerbrand
Virvelvind Förlag, Lysekil
Författare: Sven Nilsson (1787–1883).
Mer info: www.e-boksforlaget.se

Förord

I den här e-boken kan du läsa om en av de mest vågade arkeologiska teorierna någonsin i Sverige. Det handlar om Sven Nilssons teori från 1800-talet om att feniciska handelsmän etablerade kolonier här i Sverige under bronsåldern.

E-boken är en återutgivning av Sven Nilssons text från 1875.

Det som gör den här återutgivningen intressant är att flera av Nilssons teorier under senare år blivit allt mer accepterade av dagens arkeologer.

Den svenske forskaren Sven Nilsson [1787-1883] var professor i naturhistoria i Lund. Han var en av 1800-talets främsta ornitologer och var också mycket framstående inom arkeologi och gjorde ett stort antal utgrävningar. Nilsson var framför allt intresserad av fornminnen i Skåne.

I den här e-boken får du läsa om en av hans mest kontroversiella teorier: att det berömda Kiviksmonumentet, och de flesta av våra hållristningar, gjordes av handelsmän från det forntida riket Fenicien i Medelhavet.

Det här kanske låter helt galet, men Sven Nilsson presenterar åtskilliga bevis för sin teori. Han visar bland annat att skeppen på våra hållristningar är exakta avbildningar av de skepp som fenicierna använde.

Nilsson menar också att det finns spår här i Skandinavien av kult av guden Baal, både i form av ortsnamn och arkeologiska fynd.

Feniciska kolonier i Skandinavien

Den här texten publicerades ursprungligen i "Svenska fornminnesföreningens tidskrift, tredje bandet, 1:a häftet" år 1875. Författaren Sven Nilsson var en 1800-talets mest ansedda forskare. Sven Nilsson var född 1787 och avled 1883.

I förordet till 2:dra upplagan af *Nordens urinvånare, Bronsåldern*, af den 8:de Mars 1862, har jag yttrat min öfvertygelse att "de till (äldsta) bronsperioden hörande hos hos förekommande fornsaker icke blott äro af feniciskt ursprung, utan äfven att folk af denna stam, med fenicisk religion, från början sjelfva fört dem hit". För denna min öfvertygelse anser jag mig hafva erhållit ännu flere bevis, hvilka jag här ärnar framlägga; men jag begär icke att andra forskare skola af samma fakta fatta samma öfvertygelse som jag. Tvärtom tillerkänner jag samma frihet åt andra, som jag förbehåller åt mig; och enär detta ämne synes mig vara af stor vikt för vår förhistoriska arkeologi, önskar jag att de forskare, som äro af olika mening med mig, ville framlägga skälen för

sin öfvertygelse, så att ämnet må blifva från alla sidor undersökt och ett af alla godkänt resultat erhållas.

De första bevisen för min här ofvan yttrade öfvertygelse hade jag hämtat från undersökningen af Kiviksmonumentet i Skåne, och jag anser mig böra börja äfven den nya bevisningsserien med att utgå från samma monument, på det att läsaren må erhålla alla bevisen i en oafbruten följd.

Men innan jag ånyo framlägger en beskrifning öfver detta ytterst märkvärdiga forntida monument, bör jag erinra att genom vederbörandes okunnighet och liknöjdhet redan för mer än 70 år sedan de två främsta stenarne på begge sidor om ingången blifvit förstörda, så att man numera ej kan förevisa stenen n:o 1 med den kägelformiga figuren. Men man bör dock ej låta förvilla sig af den, genom tecknaren eller gravören, högst felaktiga figuren i Lagerbrings disputation, ty utom gravyren i *Geschichtsforscher*, som jag begagnat, har jag sedermera af professor Anders Retzius' arfvingar fått som skänk en värdefull tafla öfver Kivikstrakten, på hvilken äfven finnes en teckning af stenen n:o 1 ritad efter originalet 1756 af konduktör Feldt. Denna figur af stenen har jag infört i 3:dje uppl. af Bronsåldern sid. 61, der läsaren täckes finna, att käglan är fullkomligt lik den af mig förut införda.

Den som någorlunda gjort sig bekant med hithörande förhållanden kan ej betvivla, att ifrågavarande figur här har samma betydelse som den kägelformiga stenen i alla de äldsta Baals och Astartetemplen, helst då alla de andra figurerna på samma monument dermed öfverensstämma. Således till hufvudsaken.

Kiviksmonumentet bestod af ett ofantligt stenrös af större och smärre kullerstenar, och då de öfre lagren af dessa efter hand bortplockades, fann man på botten af stenhögen en graf af pass 13 fots längd från söder åt norr och af 3 fots bredd, bestående af 4 på hvardera sidan och 1 för norra gaveln uppresta nästan fyrkantiga stenar af nära 4 fots höjd, 3 fots bredd och 8—9 tum tjocklek, satta med kanterna intill hvarandra. På den inåt vända sidan, som är mer eller mindre slät, ehuru ej släthuggen eller slipad, finnas en mängd ytligt inhuggna och ingnidna figurer, med hvilka ändamålet påtagligt varit att för efterverlden förtälja en märkvärdig tilldragelse, nemligen en strid och ett segertåg jemte derefter följande offring af krigsfångar, enligt dåvarande seder och bruk.

Vi framvisa här på hosstående tafla de på högra och venstra sidan om gången uppställda sidostenarna, som här föreställas liggande. Vi ingå genom södra ändan af ingången som här är öppna mellan stenraderna, och vi börja undersöka figurerna på venstra stenraden. Men vi finna snart, att vi gå i motsatt riktning mot den som figurernas ställning antyder; vi se nemligen redan på 2:dra stenen en med hästar förespänd vagn, som af en man köres från norr åt söder, och att äfven det öfriga tåget går i samma riktning och motsatt mot *vår*.

Vi finna således deraf, att vi måste börja läsningen af figurerna i en annan riktning för att af dem få en sammanhängande mening; vi finna att vi måste, för att förstå denna i bilder skrifna berättelse, läsa den från höger till venster, likasom all annan fen-

icisk och hebreisk skrift, hvilket förhållande redan antyder, att denna bildskrift är af fenicisk upprinnelse, hvarpå vi snart skola lemna flere bevis.

Således om vi vid ingången mellan stenraderna vända oss åt höger, se vi der på midten af första stenen en kägelformig figur, Baals symboliska bild, sådan han förekommer eller förekommit i alla gamla tempel för denna den feniciska gudens kult t. ex. i Paphos, Emesa, Malta, Gozzo &c. Denna Baalsbild är här omgifven af tvenne stridsyxor, påtagligen bronsyxor (jempf. Bronsöldern 2:dra uppl. pl. 3 fig. 34) och tvenne lansspetsar, hvilket visar att här varit fråga om en strid och seger, och att segraren egnat sina vapen åt Baal, de semitiska folkens stridsgud¹. Att striden varit till sjöss har man slutat deraf att under Baalsbilden är tecknad ett obemannadt fartyg och på nästa sten ett bemannadt, alldeles lika dem vi finna på hållristningarna. Men vid närmare kännedom om förhållandet finner man, att det folk, som här gjort teckningarna, allestädes brukade teckna fartyg, då de derjemte tecknade något annat. Med säkerhet kunna vi därför endast säga, att här varit fråga om en strid och en seger.

På de följande stenarna 3 och 4 ser man figurer i sicksack och det fyrekriga hjulet, hvilka af kännare, som besökt Orienten, räknas bland feniciska ornament². Hästen, hvaraf på n:o 3 ses fyra figurer, var, såsom det snabbaste djur, helgad åt solen. Baal dyrkades äfven stundom som solgud.

Framkomna till slutstenen, vända vi oss åt venster. Den 5:te stenen visar oss inga märkbara figurer. På den 6:te se vi åter de

två hjulen med fyra ekrar och öfver dem två halfmånformiga figurer med spiralförmiga streck. Dessa halfmånar kunna sannolikt, i öfverensstämmelse med alla föregående figurer, antyda en dyrkan af mångudinnan Astarte eller Baltis, den qvinnliga Baal, hvartill äfven funnits spår i samma landskap.

Med denna 6:te stenen slutas de symboliska figurerna, och de historiska taga sin början på den 7:de.

Sedan vi på 1:sta stenen sett antydd en strid och en tacksamhetsgård åt krigsguden för en vunnen seger, se vi här på 7:de stenen segervinnaren på sin triumfvagn dragen af hästar, framför hvilka går en man med lyftadt svärd och förer fångar med bakbundna händer; framför dessa, på 8:de stenen, musikanter som blåsa i krumböjda stridslurar, alldeles af samma form som de, hvilka vi ännu stundom träffa i torfmossarne i södra Skåne, och hvaraf en är afbildad i Bronsåldern 2:dra uppl., pl. 4 fig. 50. Framför musikanterna går en man, som i den lyftade handen håller ett rutformigt föremål³. Framför denna se vi figuren af en man med vid klädnad, tillbunden och förkortad medelst en gördel, och efter benens ställning synes tecknaren hafva velat framställa honom dansande, hvilket äfven kan antyda Orientens sed att fira sina segrar. Framom denna stå två män, som synas slå på något musikaliskt instrument, sannolikt ett *tympanon*. Men en olika tolkning af dessa figurer anser jag icke kunna inverka på tydningen af hufvudföremålen.

Kasta vi nu en blick på den nedersta raden af samma sten (n:o 8), så se vi åter krigsfångarna, med bakbundna händer, af svärd-

bärande män föras ut ur omstängda rum, sannolikt fängelser, som här föreställas under form af ett liggande omega Ω , för att offras öfver offerkärlet, som står midt på stenen och är omgifvet af samma 8 figurer, som vi sågo nederst på 7:de stenen, 4 på hvardera sidan och alla vända mot offerkärlet. Vi hafva ansett oss böra förklara dessa figurer vara offerprester, klädda i fotsida mantlar med hängande ärmar och med ett slags hufvudbonad, som bildar en spets fram öfver pannan.

Att de semitiska folken, likasom efter dem Kimbrerna, ofrade krigsfångar åt sina gudar, veta vi af historien.

Sedan nu nästan alla figurerna i Kiviksmonumentet blifvit förklarade, anser jag mig åter böra fästa läsarens uppmärksamhet derpå, att de blifvit lästa från höger till venster och att de måste läsas i denna rigtning, om de skola förstås, och att äfven detta ej blott är ett bevis för deras feniciska ursprung, utan äfven att denna minnesvård blifvit bygd af ett feniciskt folk, som i denna trakt af Skåne varit samladt i ett större antal och der i kusttrakten spridd från Kivik åtminstone till *Villfara-högen* (på gränsen mellan Wranarps och Wallby egor), ty i denna hög funnos på en sten uthuggna till en del samma figurer, som på stearne i Kiviksgrafven (Bronsåld. sid. 130). Vi hafva på ett annat ställe anmärkt, att ett sådant monument som det vid Kivik ej kunnat åstadkommas utan en talrik folksamlings gemensamma verksamhet. Här synes således hafva funnits en talrik fenicisk koloni.

Nu torde en fråga framställas: om detta varit en enskild hän-

delse, en tillfällighet eller om det feniciska folket ofta brukade utsända kolonier till främmande länder; och i fall de det gjorde, skulle man måhända vilja veta, af hvad anledning det skedde och på hvad sätt det tillgick? Derom har d:r *Movers* samlat de mesta och säkraste underrättelser; han har, af alla författare jag känner, grundligast utforskat feniciernas historia och i sitt klassiska verk *Die Phoenizier* har han fullständigt beskrifvit detta folks bruk, plägseder och handlingar.

I 2:dra bandets 2:dra del har han beskrifvit feniciska folkets kolonier och dess historia. Sid. 4 yttrar han, att kolonier, i detta ords vidsträcktaste bemärkelse, hafva utgått i större mängd från Fenicien än från något annat land i den gamla världen. De kolonistäder som Tyrus anlagt voro enligt ett uttryck hos Curtius utspridda nästan öfver hela världen⁴. De voro af flere slag: politiska, merkantila, o. s. v. Enligt Eratosthenes, en af forntidens trovärdigaste författare, skall Tyrus hafva anlagt vid pass 300 städer vid vestkusten af Afrika, och redan under höga ålderdomen med kolonier betäckt en stor del af Spanien. Orsakerna till dem var väl oftast *öfverbefolkning*.

På den smala kuststräckan, der detta folk hade sina största handelsstäder, samlades efter hand för vinnings skull en sådan mängd af menniskor från skilda håll, att oordningar lätt uppkommo, hvarigenom statsmakterna voro nödsakade att tid efter annan utsända som kolonister det öfverflödiga folket, som der var onyttigt och kunde blifva skadligt, men i kolonierna

kunde blifva nyttigt för sig sjelfva och för moderlandet genom att odla jorden, drifva bergverk eller genom andra sysselsättningar, såsom att samla och till moderstaten sända åtskilliga för dess handel nyttiga alster.

Denna lott att blifva utsända som kolonister träffade merendels den hemlösa lösdrifvarklassen, som der hade ingenting att förlora men hoppades att under en främmande himmel få sin ställning förbättrad derigenom, att de mera fingo sin frihet och ej voro underkastade den allt förtryckande aristokratin der hemma. Begärliga efter företag och äfventyr, och vana att kringfara på hafvet, voro de ej särdeles kära i fäderneslandet. Af det semitiska folkets medfödda begär efter verksamhet och vinst har man också förklarat tillkomsten af det stora antalet feniciska kolonier som funnos.

För feniciernas handel voro deras kolonier bäst på öarna; därför hade de från äldsta tider sina kolonianläggningar på alla mindre öar kring kontinenterna⁵. Kolonier kunde aldrig anläggas utan vapenmakt, och infödingarnas underkufvande⁶. Kanaaniterna voro krigiska, och detta beröm tillkommer isynnerhet Tyrierna. De utsända sitt unga raska manskap med vapen i hand för att tillkämpa sig främmande mark för nya bostäder. Det gick icke an att utsända blott några få för att anlägga en koloni, ty att dessa inkränkningar ej kunde ske utan strider, kunna vi lätt inse. Också finna vi att de första, som hitkommit med bronsen och som sannolikt varit anförare för kolonier, voro väl beväpnade med svärd, dolkar, lansar, sköldar och andra va-

pen. Också torde de ej sällan hafva behöft använda dem. Stundom måste de försvara sig mot angrepp, hvilket, såsom vi sett, Kiviksmonumentet antyder. Stundom blefvo de om natten lömskt öfverfallna af infödingarna, såsom t. ex. vid Tygelsjö⁷. Det gick således i forntiden till på samma sätt här mellan infödingarna och de invandrade asiaterna, som det nu tillgår i Amerika mellan infödingarna och de invandrade europeerna. Scenerna har endast ombytts på det sätt, att fordom var det Asien, som införde den första bildningen i Europa, sedan har det blifvit Europa, som infört den första bildning i Amerika.

Men det var ej blott i Tyrus som öfverbefolkningen tvingat styrelsen att utsända kolonister. Samma förhållande synes hafva varit på ön *Gades*, hvars invånare utgjorde en fenicisk koloni, som kallade ön *Gardir*, den omgärdade. Denna ö, som länge utgjorde upplagsplatsen för feniciernas handel på Medelhafvet och vesterhafvet, var stundom så öfverbefolkad att, oaktadt hon ej höll mer än 20 stadier eller en half tysk mil i omkrets, var antalet af dess invånare större än i någon annan forntidens stad, med undantag af Rom⁸. Det kan ej betvivlas, att äfven från denna feniciska ö kolonier måste af statsmyndigheten, för ordningens bibehållande, tidtals utsändas.

Vi hafva genom förut anförda fakta kommit till visshet derom, att fenicierna mer än något annat folkslag brukade utsända kolonier till främmande länder både i Afrika och i södra och vestra Europa. Likväl omtalas ingenstädes, att någon fenicisk koloni blifvit anlagd i ett så nordligt land som Skandinavien. Denna

tystnad bevisar likväl icke att ej någon sådan blifvit här anlagd; ty vi hafva ju redan bevis på en sådan i östra delen af Skåne, och vi skola framdeles ådagalägga, att här funnits ett icke ringa antal i andra trakter af landet. Den sannolikaste anledningen till ifrågavarande tystnad skola vi här omnämna.

Strabo, som häruti sannolikt stödjer sig på äldre författares uppgifter, berättar att "i äldsta tiden voro fenicierna de enda som, för att idka byteshandel, seglade från Gades till Cassiterides (tennöarna, Britannien), *men dolde denna segling för alla andra*"⁹. Och Plinius öfverensstämmer i visst afseende härmed, då han säger, att *Midacritus* (skall vara misskrifning för *Melkarth*, Tyrus' skyddsgud) var den förste som förde tenn från ön Cassiterides. Denna uppgift likasom *Strabos* bevisar, att redan under den mest aflägsna forntid fanns beröring mellan Gades och britanniska kusten. Att Gades stod i liflig beröring med Sidon och Tyrus, kan icke betvivlas, och det intygas också af *Movers*. Men *Strabo* vet dessutom berätta, att fenicierna redan före *Homeri* tid innehade de bästa delarna af Spanien och Afrika. Oaktadt allt detta, dolde de dock för alla till och med att de fingo tenn till sin brons från kusten af Britannien; de yppade för ingen, att de seglade så långt upp åt Norden. Nu kan det måhända ifrågasättas, om de stannade här eller fortsatte seglingen längre fram. För så raska sjömän, sökande äfventyr och vinst, skulle det hafva vara besynnerligt och emot deras vanliga handlingssätt, om de stannat vid *Britanniens* kust och ej fortsatt seglingen uppåt Nordsjön längs Europas vestkust, och om de det gjort skulle

de otvifvelaktigt der träffa *bernsten*, som också för dem var en särdeles kostbar handelsvara och som der fanns i stor mängd vid kusten af Danmark¹⁰. Att det träffat denna kust torde man äfven kunna sluta deraf, att redan Homerus omtalar att feniciska köpmän förde omkring bland annat kram äfven smycken af guld prydda med bernsten (Odyss. XV, 416, 460). Äfven omtalas en halskedja af guld prydd med bernsten (Odyss. XVIII, 295). Jag vet väl att somliga författare mena att detta *electrum* ej var bernsten, men Herodotus berättar dock, att både tenn och bernsten kom till Grekerna, som vi strax skola se.

Likväl visste fenicierna så utmärkt väl att dölja både hvar de hemtade tennet till sin brons och bernstenen till sina smycken, att till och med den vidt kringresande Herodotus, som skref sina berättelser 450 år f. K., icke kunnat få underrättelse hvarifrån tennet och bernstenen kom till Grekland¹¹, ja han hade ej aktadt all möda kunnat af ett ögonvittne få någon underrättelse om ett haf, som låge bortom Europa åt vester till — och det var dock just detta haf, som fenicierna så ständigt beseglade, men hvarifrån de sannolikt afhöllo alla andra. En förvånande förmåga att hemlighålla! Hade den sin grund i någon helig ed att en hvar, som fick deltaga i derssa expeditioner? Dock hade slutligen Herodotus fått veta att "så mycket är visst, att tennet och bernstenen komma till oss (till Grekland) från de yttersta landsändarna" (åt vester till); och detta är alldeles riktigt, emedan bernstenen först långt senare blef sänd från Preussens kust.

Jag ville erinra om feniciernas obegripligt stora förmåga att

hålla sina företag hemliga, för att visa orsaken dertill, att historien ej nämner ett ord om feniciska kolonianläggningar här i Norden. Och dock veta vi nu, att de funnits temligen talrika och att deras anläggning tillgått på samma sätt som annorstädes; att de först sände ut ett eller annat handelsskepp för att inlåta sig i byteshandel med de infödda halfvildarne och derigenom speja, om der förefunnes sådana produkter, att det kunde anses lönande att der anlägga en koloni. Just af den anledning, att de af sina spejare fått underrättelse att här var tillgång till hvarje-handa för dem nyttiga produkter, *bernsten* ej blott vid Nordsjöns kust utan äfven vid Skånes Östersjökust (deraf namnet *Raflunda*), *foderverk* och annat, var det väl att de anlade kolonier härstädes.

Under ofvannämnda förhållanden inser en hvar att, då de så sorgfälligt dolde sin segling till Cassiterides, måste de ännu mer dölja sin segling längre upp åt Norden, och att således *om* feniciska kolonier blifvit *hit* uppsända, hafva vi icke kunnat få någon kännedom om dem på annan väg än genom de företag och inrättningar, efter hvilka kolonisterna sjelfva qvarlemnade spår i landet. Men sådana qvarlemnade spår efter semitiska kolonister finnas här icke just få i södra och mellersta Sverige och äro dels af religiös dels af profan natur. Till de förra räknas lokalamn med Baal (eller Balder) och sådana finnas här åtskilliga: Balsberg, Balsby, Bals offersten, Baals redan nämnda symboliska bild kägla och Baals eller Baldersfesten, som firades ännu i min ungdom med dans kring upptända bål på höjderna

midsommarsafton; och hit kan äfven räknas allmogens bruk att just samma afton insamla medicinalväxter såsom under solgudens fest varande kraftigast verkande. Till de senare eller de profana spåren efter de semitiska kolonisterna, räknar jag *hällristningarna*, som finnas i stor mängd gruppvis strödda öfver södra och mellersta Sverige.

Dessa hällristningars tillkomst har blifvit på olika sätt förklarad af skilda författare; somliga hafva ansett dem tillhöra stenåldern, andra jernåldern; hvad mig beträffar ansåg jag dem tillhöra vikingatiden, dertill föranledd af de ohyggliga orgier, som på dem aftecknas och som jag ansåg endast kunna förklaras genom råa vikingars sysslolösa lif, då de här i hemmet tillbringade vintrarna efter eller mellan plundringstågen om somrarna. Men jag borde hafva kunnat inse, att de ohyggliga scener som der framställas icke passa för ett nordiskt klimat helst vintertiden, och dessutom hade jag bort kunnat inse, att de fartyg som der afbildas äro af samma typ, som de hvilka förekomma på Kiviksmonumentet och Villfara-stenen, hvilka minnesmärken jag länge sedan räknat till bronsåldern, som är vida skild från vikingatiden.

Att alla våra hällristningar tillhöra denna ålder har sedan genom riksantiqvarien Hildebrand blifvit påtagligt ådagalagdt. Af fabrikören v. Schmallensee i Norrköping hade han fått anvisning på hällristningar vid Ekenberg i Eneby socken, der jemte skeppsfigurer äfven förekomma figurer af vapen: svärd och sköldar, som fullkomligt likna samma slags vapen af brons och

således bevisande, likasom stridsyxorna på Kiviksstenen, att de tillhöra bronsåldern. Sedan denna öfvertygelse blifvit allmän, att hällristningarna tillhöra bronsåldern, hvilken jag länge ansett vara af fenicisk upprinnelse, har jag börjat blifva uppmärksam på de der förekommande fartygsformerna, isynnerhet sedan professor Otto Torell fästat min uppmärksamhet derpå, att hällristningarnas skepp icke hafva den minsta likhet med *Svionernas skepp*, hos Tacitus. Detta gaf mig anledning att företaga närmare undersökning af dem för att omsider bestämma, till hvilket folk de hört. Men för att bestämma detta var det viktigt att först få afgjort, till hvilken tidsålder de höra, för att jemföra dem med skepp som tillhöra samma tidsålder hos andra folk.

Att de likasom alla hällristningsfigurer tillhöra bronsåldern hafva vi redan nämnt såsom allmänt antaget; vi böra därför söka bestämma, till hvilken tid bronsåldern här i Sverige anses hafva hört.

Enligt doktor Montelius¹ i flere afseenden förträffliga handbok i arkeologien: *Om lifvet i Sverige under hednatiden* (Stockholm 1873, sid. 28), började bronsåldern här i Norden för omkring 3000 år sedan, det vill säga kring 1000 år före början af vår tideräkning, och slutade ungefär vid Kristi födelse. Dessa tidsbestämmelser anser jag vara bäst att antaga, dock med den erinran att, då fråga är om så uråldriga tilldragelser, kan det ej nog bestämmas, om de skett ett eller annat århundrade förr eller senare. Som sannolikast torde man således kunna antaga att under det årtusende som närmast föregick Kristi födelse,

eller kanhända ett eller annat århundrade under det föregående årtusendet, har bronsfolket vistats och verkat i södra och mellersta delarna af Sverige, och att det således var under samma årtusende som hållristningarna gjordes och bland dem fartygsfigurerna, hvilka sanolikt upphörde att tillverkas ett eller annat århundrade f. Kr. då de kunna anses hafva lemnat plats åt den skeppsform som Tacitus kallar *Svionernas skepp*.

Att hållristningarna för mycket lång tid sedan blifvit inhuggna, bevisas äfven af landets betydliga höjning sedan den tiden, så att der hvarest då var sund mellan holmar, nu äro gräsrika eller odlade dalgångar. Jemf. B. E. Hildebrand, i *Antiquarisk tidskrift*, 2:dra del, sid. 422.

Sedan det således blifvit bestämdt, att ifrågavarande hållristningsfartyg i allmänhet tillhöra det årtusendet som närmast föregår Kr. f., har jag sökt skaffa mig underrättelse om formen af åtskilliga äldre folkslags fartyg under samma eller närstående tidsperioder.

Förut bör jag dock nämna att jag tagit fullständig kännedom om hållristningsfartygens form för att kunna jämföra dem med andra fartygsformer. År 1844 genomreste jag Bohuslän för att bevista Skand. naturforsk. mötet i Kristiania, dit jag hade v. pastor Holmberg med mig. Vi besågo då en stor del hållristningar. Sedermera har jag tagit vidare kännedom om dem genom Holmbergs utgifna arbete: *Skandinaviens hållristningar* (Stockholm, 1848); och slutligen genom professor Brunius' *Försök till förklaring öfver hållristningarna* (Lund, 1868). Figurerna äro här

mycket små, men i allmänhet bästa af alla.

Genom dessa anvisningar ansåg jag mig hafva tillräcklig kännedom om hållristningsfartygens allmänna form, för att kunna företaga jämförande undersökningar mellan dem och andra fartyg tillhörande skilda folkslag under samma tidsperiod.

Innan jag företager denna jämförelse, anser jag mig böra, för dem af mina läsare, som måhända ej varit i tillfälle att hafva sett något hållristningsskepp, här framställa ett par figurer öfver sådana, hvilka kunna tjena som typ för dem alla. Jag anser mig böra erinra att, då man vill jämföra fartyg med hvarandra, bör man icke fästa sig vid tillfälligheter, såsom att fartyget är mer eller mindre utsiradt, om det är försedt med åror eller besättning, eller har intetdera. Man bör endast fästa sig vid formen af stammen (bålen) och begge stäfvarne. På de här som typ framställda figurer är stammen temligen jemnbred, nästan rät, baktill konvex, med akterstäfven bågformigt uppstigande; framtill är stammen på snedden tvärt afskuren eller utringad med kölen framstående i en mer eller mindre spetsig vinkel rostrum, som stundom, då stammen är starkt utringad, är långt och spetsigt.

Detta är den allmänna formen af våra hållristningsskepp och med denna figur skola vi försöka att hos något forntida folk uppleta likadana skeppsformer, för att derefter bestämma från hvilket folk hållristningarna härstammar.

Detta vårt sökande börja vi med Svionernas fartyg hos Tacitus i hans verk: *De moribus Germanorum* (kap. 44), der han beskriver

dem på följande sätt: "Dernäst förekomma Svionernas stater vid sjelfva verldshafvet, hvilka utom betydande landsarméer, äfven hafva en stark sjömak. Skeppens byggnad är deruti egen, att stammen är på båda ändarna lika, och därför lika beqväma att lägga till med för att göra landstigning. Svionerna betjena sig icke af segel, fästa icke heller årorna i rad på sidorna utan lik-som bruket är på några floder flyttas rodret efter behof än hit än dit"¹².

Vi finna således genast att Svionernas fartyg, enligt Tacitus, alls icke liknat hällristningsfartygen. De hade stammen på båda ändarna lika; hällristningsfartygen *rostrum*.

Vi vända oss derefter till de så kallade vikingaskeppen. Ett af de äldsta af dem vi känna, anser jag vara det, som d:r Montelius meddelat i sin berömda Handbok, sid. 98, hvaraf vi här lemna en kopia i något mindre format (fig. 3).

Denna skeppsform, som utan tvifvel med rätta kallas vikingaskepp, finnes enligt d:r Montelius å en runsten från Tjängvide på Gotland¹³. Jag torde få fästa läsarens uppmärksamhet på den påfallande formlikhet, som finnes mellan vårt Nordiska skepp och det der bredvid stående från Khorsabad i Niniveh och således både till rum och förmodligen äfven till tid mycket skilda. Likheten är påtaglig i lika stam, lika vertikalt uppstående höga stäfvar, som hos det nordiska sluta i spiraler; hos det Assyriska slutas den ena i ett hästhufvud, den andra i en fiskstjert. Hos *drakskeppet* slutas den ena i ett drakhufvud, den andra i en stjert. Begge hafva en enda mast, stående i midten och fästad

med tåg framtill och ett baktill; begge synes hafva haft ett slags mastkorg. — Hvaraf kommer denna stora likhet? Är den tillfällig? Möjligtvis.

Hos ingen af dessa hafva vi funnit den minsta likhet med våra hällristningsfartyg. Vi måste således vidare söka deras ursprung.

Jag vill här efter Holmberg, *Hällristn.* pl. A. B, fig. 16, 17, meddela figurer af ett par skepp, inhuggna på stenar i öfre Sverige. Den förra (fig. 5) skall enligt Holmberg träffas på en runsten i golfvet till tornrummet i Gamla Upsala kyrka (Bautil 380). Den senare (fig. 6) är enligt Holmberg uthuggen på en sten, som fordom legat i Hägeby kyrka¹⁴, i Håbo härad, Upland (Bautil n:o 344); men icke heller hos någon af dessa träffa vi minsta likhet med hällristningarnas fartyg.

Vi vända oss nu till fartygsfigurerna på den så kallade Bayeux-tapeten, der originalen sägas hafva tillhört den flotta, hvarmed Wilhelm Eröfraren intog England; således tillhöra de det 11:te århundradet (fig 7 och 8).

Alla dessa skeppsformer, hvilka vi i visst hänseende kunna räkna till dem, som Tacitus kallar Svionernas skepp, höra till en och samma grundform, oaktadt de under tidens lopp undergått stora förändringar, men denna grundform har ingenting gemensamt med grundformen hos hällristningarnas skepp.

Äfven på det präktiga *Colonna Trajana* i Rom finnas skeppsbilder af en egen form, af hvilka jag också anser mig här böra framställa en teckning (fig. 9).

Denna kolonn af hvit marmor blef af senaten och romerska folket upprest till ära åt Trajanus för hans krig och segrar i Dacien. Den stora mängd figurer, som finnas i halfupphöjdt arbete gående i spiral kring det runda pelarskaftet, föreställa tilldragelser derstädes under kriget. Fartygen äro sådana som då be- gagnades på Donau och måhända äfven i Svarta hafvet.

Också dessa höra till den afdelning, som hafva fören och aktern nästan lika, men mindre afrundadt uppåstigande än hos de föregående vikingaskeppen, och mindre raka än hos de följande Nilbåtarna, hafva de rodret fästadt med en sölja på sidan af aktern.

Äfven hos dessa fartyg söka vi förgäfvnes något spår till likhet med våra hällristningsskepp.

Vi vilja nu efterse, hurudana de egyptiska skeppen äro, af hvilka vi hafva tillfälle att jemföra ett stort antal ypperliga figurer i *Wilkinsons verk: Manners and customs of the ancient Egyptians*. Af dessa ha vi här (fig. 10) låtit afbilda den på sidan 196 förekommande figuren.

De egyptiska skeppen likna deri de föregående, att deras förstäf och akterstäf äro lika, men dessa stäfvar äro ej kullrigt uppstigande, utan medelst en rät linia uppgå de i spetsig vinkel från horizontallinien. Den klufna akterstäfven är försedd med spadlikt roder. Hufvudformen är således högst olik hällristningarnas skepp.

Beträffande de assyriska skeppen, sådana de funnits skulpterade på stenhällar å en af murarna i palatset Khorsabad

(Niniveh¹⁵) så höra de äfven till den klass, som har förstäf och bakstäf lika; men de skiljas betydligt från de egyptiska derigenom, att begge stäfvorna äro nästan vertikalt uppstående, och uppstiga till lika höjd och nästan blott med den skilnaden emellan dem, att framstäfven slutas i ett hästhufvud och akterstäfven i en fiskstjert¹⁶. Jag har anmärkt den likhet som råder mellan vårt vikingaskepp fig. 3 och det assyriska skeppet fig. 4. Det har på visst sätt ännu större likhet med våra drakskepp, derigenom att framstäfven slutas med ett djurhufvud (häst på det enda, drake på det andra) och akterstäfven slutas med en stjert af fisk på det ena, af drake på det andra.

Man har ifrågasatt huruvida dessa så kallade assyriska skepp verkligen voro assyriska eller tillhört ett annat vid hafvet bosatt folk, med hvilket assyrerna stodo i vänligt förhållande. Meningarna härom torde ännu vara delade.

Om vi nu kasta en blick tillbaka på hvarje slag af dessa forntida skepp: vikingaskeppen, de normandiska, de daciska, de egyptiska och de assyriska, så finna vi att hos intetdera slaget finnes den ringaste likhet med skeppen på våra hållristningar. Men enär jag redan antog, att Kiviksmonumentet hörde till bronsåldern, och att detta och allt annat, som hos oss hörde till bronsåldern, hade sitt ursprung från Fenicien, måste jag äfven antaga, att detta också var förhållandet med hållristningarna och de bland de förekommande figurer af skepp. För att häruti än vidare stärka min öfvertygelse, vände jag mig till friherre August Wilhelm Stjernstedt i Stockholm, som enligt hvad jag visste

eger en betydlig mynt- och medaljsamling och ett särdeles dyrbart numismatiskt bibliothek, och som äfven förr lemnat mig upplysningar vid mina arkeologiska undersökningar. På min anhållan att skaffa mig ritning af ett eller annat feniciskt fartyg, svarade hr baronen genom att sända mig förträffliga teckningar, tagna af fyra feniciska mynt med figurer af fartyg, två från Tyrus och två från Sidon. Vid första ögonkastet var det lätt att finna, att dessa och hållristningsfartygen äro i allt väsentligt lika och höra till samma typ.

Af dessa teckningar af feniciska skepp sände jag ett exemplar af hvartdera slaget till Köpenhamn för att der xylograferas i något större format, för mer tydlighets skull, och i samma afsigt har jag äfven låtit förstora figurerna af de för ändamålet valda två hållristningsfartygen, och låtit dem tecknas, likasom de feniciska, endast med konturstreck. För att sätta läsaren i tillfälle att sjelf bedöma likheten, framställas här genom figuren 12 det ena af de feniciska fartygen från Tyrus tecknad efter *Pellerins Recueil de Medailles*, pl. LXXXIII sid. 232, och genom fig. 12 *a* tecknad efter *Holmbergs Skandinav. hållristningar*, pl. 25 & 26, fig. 71.

Fig. 13 är det ena af de feniciska fartygen från Sidon, tecknad efter *Pellerins Recueil*, 2:a delen, pl. LXXXII sid. 226, och fig. 13 *a* är tecknad efter *Holmbergs Skandinav. hållristningar*, pl. 18 & 19, fig. 51 (ned på sidan till venster¹⁷).

Det torde knappt behöfva erinras, att vid jemförelsen mellan dessa feniciska fartyg från Tyrus och Sidon och hållristningarnas fartyg från Bohuslän bör man icke (såsom redan blifvit erinradt)

hålla sig vid tillfälliga grannlåtar på det ena eller andra. Desutom har en hvar tvifvelsutänkt strax funnit, att de feniciska äro längs sidan försedda med en tät rad af åror; hos de Bohuslänska finnas inga åror¹⁸, men deremot finnes på dem nästan alltid besättning af manskap. Dessa tillfälligheter böra äfven frånräknas, och då detta skett befinnas begge slagen i hvarje hufvudsak vara öfverensstämmande. Stammarne hos begge slagen äro nämligen räta, nästan jembreda med akterstäfven bågböjdt uppstigande till en mer eller mindre ansenlig höjd; förstäfven är äfven uppstigande och i spetsen merendels inåt krumböjdt. Stammen framtill utringad eller snedt tvärskuren med kölen framstående i en kant eller spets (rostrum). Grundformen är således den, att dessa fartyg, sedda från sidan, äro baktill bågformigt afrundade, framtill urgröpta med kölen mer eller mindre framstående i en kant eller spets.

När man nu vet, att fartygsfigurerna från Tyrus och Sidon hafva med fin grafstickel blifvit graverade på en slät och glatt metallyta, och att de från Bohuslän hafva med grofva verktyg blifvit mödosamt inhuggan på en skråflig gråstensyta, så torde väl den stora likhet som, detta oaktadt, mellan dem förefinnes, anses snart sagdt förvånande. Så förefaller det mig, men jag begär visst icke, att andra skola uppfatta dessa föremål på samma sätt som jag. Kanske de icke se annat deri än en obetydlig tillfällig likhet. Jag tillåter mig då erinra, att öfver allt på våra hällar, der skeppsfigurer förekomma, likna de till grundformen dessa feniciska från Tyrus och Sidon¹⁹. Sådana äro aftecknade i Bo-

huslän af Holmberg och Brunius m. fl., i Östergötland af B. E. Hildebrand, i Skåne (Jerrestad och Simbrislund) af N. G. Bruzelius.

Den skeppsfigur, som riksantikvarien Hildebrand låtit afteckna från en häll i Östergötland och införa i *Antiquarisk tidskrift för Sverige*, 2:dra delen, är särdeles väl tecknad, men ovanligt lång, dock finnas åtskilliga lika långdragna bland Holmbergs teckningar från Bohuslän, t. ex. pl. 39 & 40, fig. 140 (med fören åt venster; de två derunder stående smärre skeppsfigurerna hafva fören åt höger). Man bör ej förbise, att sidan af östgötaskeppet är prydd med ovanligt vackra dubbelspiraler (som jag framdeles kommer att omnämna), och att fören är vänd åt höger i samma rigtning, hvori det der ofvan tecknade djuret löper. Spiraler finnas äfven någon gång på Holmbergs hällristningar, men aldrig, så vidt jag vet, S-formiga dubbelspiraler.

Af samma feniciska typ äro äfven de skeppsfigurer, som träffas på bronsknifvar hos oss och i Danmark t. ex. hos Holmberg, pl. A. B., fig. 14, med fören åt handtaget; fig. 15 med fören vänd i motsatt rigtning. Hos Worsaae och Madsen äro äfven dylika skeppsfigurer tecknade på bronsknifvar.

I Tyskland hafva, så vidt jag vet, dylika skeppsfigurer ej blifvit funna mer än på ett ställe, nämligen i en torfmosse vid Wismar på 6 fots djup och aftecknade i *Lisch's Jahrbücher für Alterthumskunde* III, sid. 67. De voro graverade på ett bronsinstrument, som anses ha varit ett slags skeppslur eller språkrör. De äro väl utförda och lika den skeppsform som förekommer

bland hållristningarna på många ställen, äfven på stenen n:o 2 i Kiviksmonumentet. På detta samma bronsinstrument finnas också åtskilliga andra figurer som förekomma på stenarna i Kiviksgrafven, t. ex. zickzackfiguren, hjulet med 4 ekrar och spiralen, hvarför man synes kunna antaga, att de tillhöra samma tid af bronsåldern, nämligen den äldre.

I Bernh. Grasers broschyr: *Die Gemmen des Königl. Museums zu Berlin, mit Darstellungen antiker Schiffe* (Berlin, 1867) förekomma åtskilliga till här ifrågavarande fartygstyp hörande afbildningar. Förf. säger icke, hvilket folkslag hvarje fartyg tillhört, utan blott i hvad slags ädelsten det finnes graveradt, men han har den förtjensten att vid beskrifningen af hvarje fartyg riktigt säga, åt hvilket håll fören är vänd: "*Von links nach rechts fahrend*" (RED ÖVERS: "Rör sig från vänster till höger"), eller tvärtom, så att om någon skulle tvifla på åt hvilket håll framstammen på ett hållristningsfartyg är vänd, hvilket ofta synes hafva inträffat, så kan d:r Graser upplysa honom derom.

I förbigående vill jag nämna, att den på vårt fartyg, fig. 12, förekommande framåt rigtade spets, öfver kölvinkeln, finnes äfven på en del af de skeppsfigurer som Graser aftecknat, och att han anser den antyda, att skeppet är ett krigsskepp. Samma betydelse har spetsen väl äfven haft på vår citerade figur.

Äfven i en senare brochyr af samma Bernh. Graser: *Die ältesten Schiffs-Darstellungen auf antiken Münzen* (Berlin 1870) förekomma också åtskilliga feniciska skeppsfigurer, af hvilka jag här hade kanhända bort införa en och annan, men detta Grasers

arbete har så sent kommit mig tillhanda, att jag deraf endast kan meddela en enda figur (Tab. A. fig. 584 *b*) öfver ett persiskt-feniciskt skepp, som anses ha varit Storkungens flaggskepp (fig. 14). Äfven hos detta ser man samma grundform: akterstäfven uppåt bågböjd, stammen framtill mer tvär, med kölen framspringande i ett långt rostrum. Vi kunna icke anse det vara besynnerligt, att den feniciska skeppsformen blifvit antagen hos flere folk och derigenom vidt kringspridd, när vi veta att fenicierna voro det folk i forntiden, som idkade den vidsträcktaste sjöfart och låg med sina handelsflottor i alla haf. Vi veta dessutom, att Karthago var ett nybygge från Tyrus och hade derifrån sina skepp; och af romerska historien veta vi att, då konsuln Duilius slagit kartaginensiska flottan, lät han förfärdiga romerska galérer efter ett af de fartyg, han under striden bemäktigat sig.

Men då det förhåller sig, att flere andra folkslag än fenicierna hade dylika skepp, så torde ifrågasättas, om ej något annat folk än ett feniciskt inhuggit skeppsfigurerna på våra hällar. Detta inkast förtjenar att öfvervägas. Det är numera allmänt antaget och lär ej kunna förnekas, att hällristningarna tillhöra bronsåldern och att denna börjats här i Norden kring 1000 år f. Kr. och slutade vid Kristi födelse eller möjligtvis något sekel förut. Det är således under denna gamla tid, under årtusendet näst före Kristus, som skeppsfigurerna blifvit inhuggna, och vi skola längre fram söka visa, att det var i början af denna tidsperiod (bronsstiden), som nämnda skeppsfigurer började inhuggas. Och i sanning känner jag icke något annat af de gamla kulturfolken,

som kan tänkas att under denna aflägsna tid hafva trafikerat med Nordens dåvarande halfvilda barbarer. Egyptierna voro egentligen icke ett sjöfart-idkande folk, utan fenicierna trafikerade med dem och hade sina handelsetablissemang i sjelfva deras hufvudstad, likasom i Jerusalem; och beträffande assyrierna, så voro icke heller de något sjöfart-idkande folk, och dessutom hade både hos dem och egyptierna fartygen en helt annan form än den här ifrågavarande, hvilket vi redan genom figurer ådagalagt. Det finnes säkert intet annat folkslag än ett semitiskt, som under denna långt aflägsna tid kunnat hitföra kolonier, och med dem införa den semitiskt-feniciska Baalskult, af hvilken vi ännu hafva omisskännliga erinringar både i lokalnumn och i ännu ej alldeles försvunna folkbruk.

Endast genom att antaga, att ett talrikt semitiskt folk hitkommit från ett varmare klimat och här qvarblifvit en längre tid, kan man förklara såväl alla de figurer som förekomma på hällristningarna, som andra gamla minnesmärken hvilka finnas i landet, äfvensom de sedvanor hvilka funnits bland folket.

Sköldpaddan, som på två ställen förekommer i Holmbergs *Skandinaviska hällristningar* och mycket bra igenkänligt aftecknad på Tab. 25 & 26, fig. 71 och Tab. 37 & 38, fig. 128, är icke en sötvattenssköldpadda (*Emys lutaria*), som förekommit hos oss, utan en hafssköldpadda (*Testudo mydas*), som lefver i de varma ländernas haf och träffas äfven utanför Syriens kust i Medelhafvet. Men när de som tecknat dessa figurer på Nordens gråberg påtagligen icke haft de aftecknade föremålen framför sig,

utan ha måst teckna ur minnet, så är det ej underligt att åtskilliga figurer blifvit otydliga och felaktiga. Så förhåller det sig med den figur som Holmberg ansett vara en kamel, Tab. 37 & 38, fig. 128; men nog är det rimligare att antaga honom för en kamel än för en sadlad häst, af skäl som lätt inses.

Jag skall längre fram försöka att efter *Movers'* anvisningar lemna några upplysningar rörande dessa exotiska kolonisters belägenhet, för att derigenom förklara deras håg att i sådan mängd inhugga figurer på våra hällar. Men förut torde vi få omnämna, huru fenicierna småningom med sina kolonier trängde sig fram mot Norden.

Sedan de nämligen med kolonier försett de flesta om ej alla öar i Medelhafvet från Cypern längs Greklands kust och vidare fram till Malta och Gozzo, der stora anläggningar synas hafva blifvit gjorda, och der goda hamnar funnos som voro en tillflykt (Melitta skall betyda tillflykt) i stormigt väder på resan mellan Tyrus och Gades, hvilka alltid stodo i den närmaste samfärdsel med hvarandra, så anlades äfven kolonier på de Baleariska öarna och flerstädes i de vestra delarna af Medelhafvet.

Före anläggandet af en koloni lär det alltid hafva tillgått på samma sätt som Strabo berättar att det tillgick, då fenicierna första gången från Gades besökte Tennöarna, att det var köpmän som från handelsfartyget inledde byteshandel med öborna, som då voro råa halfvildar. Strabo vet äfven omtala hvad det var för varor, med hvilka de drefvo byteshandeln. Fenicierna förde med sig salt, lerkärl (κεραμοι) och bronsvaror, och fingo i utbyte

tenn, bly och skinnvaror (pelsverk). Man kan knappast tvifla på, att det tillgick alldeles på samma sätt, då fenicierna först framträngt till Skandinavien's kust. Åtminstone har man i grafvar på Gotland påträffat lerkärl med ornamenten som äro feniciska²⁰ och af fenicisk upprinnelse. Det synes mig icke vara osannolikt, att dessa kärl kunna härleda sig från en dylik byteshandel mellan feniciska köpmän och invånarna på Gotland, och att de som mycket värderade familjklenoder ha kunnat förvaras generation efter generation och slutligen nedläggas i en graf.

Den figur 15 jag här meddelar öfver ett sådant kärl med en hel serie af feniciska ornamenten har hr brukspatron Stråle, i hvars berömda verk: *Grafkärl funna i svensk jord* den först blifvit införd pl. VIII, haft den godheten att låta xylografera och förära mig. Och enär detta kärlets så väl tillkomst som ornamenten stå i sammanhang med allt det öfriga jag här anför, anser jag det ej vara ur vägen att här fästa uppmärksamhet på dessa ornament. Efter två linier med korta streck se vi bågfiguren, som omger kärlet på dess smalaste del; derefter en rad af koncentrisk ringar, förenade genom en linia, som med dem bildar ett slags dubbelspiral. Nästa ornament är ett snodt band som ligger kring kärlets tjockaste del. Sådana ser man ofta på fornbronser, t. ex. greparna på skålvagnen, *Bronsåld.* fig. 18. Nedanför detta ligger en rad af högst märkvärdiga långspetsiga ornament; spetsarna som här äro nedåtvända slutas ofta med en punkt, här med en liten ring. Detta ornament förekommer oftast på kastspjuthylsan, stundom äfven på en eller annan yxa. Jemf. Montelius, *Sveriges forntid*,

Atlas I, fig. 101 och 130. men det ornament som ännu mer bör öfvertyga oss om kärlets feniciska ursprung är *palmqvisten*, som förekommer på sjelfva handtaget. Hvarhelst detta ornament förekommer kan man vara säker på att föremålet är af fenicisk upprinnelse. Palmqvisten var deras käraste symbol, en erinran om deras fädernesland, *palmlandet* (Phoenicia), hvarför äfven Astartes', Tyrus' skyddsgudinnas, bild ofta är prydd med detta symboliska ornament. Den figur af gudinnan Astarte, som jag här meddelar, är åtsidan af en medalj, eller det mynt, från tyrus, på hvars frånsida det fartyg finnes tecknad, af hvilket jag lemnat figur i något förstoradt format, fig. 12.

Sedan de ofvannämnda förberedelserna blifvit gjorda, vill mig synas att en mycket manstark koloni blifvit hitsänd och in- tagit sin plats i östra delen af Skåne, i den trakt som nu utgöres af Ingelstad, Jerrestad och Albo härad. I denna trakt synes mig, att kolonien måste hafva haft ett betydligt Baals tempel med tillhörande tempelkärl, ty i denna trakt af landet hafva, såvidt jag vet, de märkvärdigaste kärl, hörande till semitisk gudstjänst blifvit funna. Här har den märkvärdiga *skålvagnen*²¹ blifvit funnen, hvilken påtagligen är en miniatyr, gjord efter samma modell som de i *Konungaboken* beskrifna skålvagnar, hvilka feniciern Hiram från Tyrus förfärdigat åt Salomo för templet i Jerusalem. Hvad jag i *Bronsåldern* sid 18. derom yttrat, tager jag mig friheten att här upprepa:

”Man kan vara förvissad att Hiram, som var bronsgjutare från Tyrus och således sjelf Baalsdyrkare, gjort de salomoniska kittel-

vagnarna efter samma modell, hvarefter han förut gjort dylika för Baalstempelt i Tyrus och öfriga Fenicien. Att den form på tempelkär, som begagnades vid offerfesterna, kunnat komma att med sjelfva kulten sprida sig till vidt aflägsna länder, torde man vid närmare eftersinnande ej finna besynnerligt. Har kulten kunnat sprida sig, så hafva naturligtvis äfven de ceremonier och bruk såväl af offer som offerkär, hvilka tillhörde kulten, kunnat och *måst* sprida sig, isynnerhet till trakter der kulten (religionen) varit lifligt omfattad, hvilket synes hafva varit fallet i östra delarna af Skåne.”

Hufvudinnehållet af hvad jag derefter anför, är att jag ej vet, om skålvagnarna i Jerusalems tempel blifvit gjorda före eller efter dessa skånska, men jag är säker att samma modell legat till grund för dem, och att denna modell funnits i templen i Fenicien, förr än skålvagnarna tillverkades i Jerusalem, och *att således äfven dessa hos oss påträffade skålvagnar bevisa, att den från Tyrus utgående Baalskulten spridt sig ända till vår Nord*. Jag är ännu fullkomligt af samma öfvertygelse och inser ej, huru den skall kunna vederläggas.

Äfven har i samma trakt af Skåne blifvit funnet det präktiga beslaget till ett större kär²², helt visst ett tempelkär och måhända just ett sådant offerkär som det hvilket står midt på stenen n:o 8 i Kiviksgrafven. Åtskilliga hängkär m. m. äfvensom en stor mängd bronsvapen och redskap hafva också blifvit funna i denna trakt af Skåne. I samma trakt finnes det ofta anförda, särdeles märkvärdiga Kiviksmonumentet, äfvensom här finnes

en helig källa som nu tillegnas S:t Olof, men tvifvelsutän fördom har varit tillagd en hednisk gudomlighet; här har äfven funnits spår af Mångudinnans kult. I sammanhang med allt detta är det därför af stort intresse, att rektor N. G. Bruzelius härstädes funnit hällristningar med fartyg och andra dem åtföljande figurer. Men jag har ännu ej så fullständig kännedom derom som jag önskar och hoppas få.

Sjelfva folket i denna trakt af Skåne förefaller mig vara af en egen race, icke blott genom sin dialekt, som är helt egen, utan genom sitt sätt att meddela sig och genom sitt folklynn. Men härom, måhända, en annan gång.

Semitiska kolonier blefvo äfven anlagda i andra delar af riket. En ganska folkrik sådan synes hafva blifvit anlagd i Bohuslän, der hon lemnat många spår efter sig.

Det är viktigt att vi göra oss ett någorlunda riktigt begrepp om dessa exotiska kolonisters ställning för att kunna förstå anledningen till det slags verksamhet, efter hvilken de lemnat oss så många och tydliga spår.

Enligt *Movers* utgjorde hvarje koloni ett eget samhälle, deruti de medborgare, som från hemlandet medföljt kolonien, blefvo dess styrande öfverhet; de öfriga landsmännen blefvo det egentliga folket, och lösdrifvarne, mest utländningar som sällat sig till kolonien och deri blifvit upptagna, utgjorde dess plebs.

Genom sin styrelse stod kolonien i förbindelse med moderstaten, så länge denna kunde hålla sig sjelfständigt.

Det vill synas, att hvarje koloni, som blifvit utsänd, haft i upp-

drag att förrätta bestämda sysslor, dels nyttiga för kolonien sjelf, dels för moderstaten. Det första uppdrag, som alla haft, synes hafva varit det att odla jorden för att skaffa näring åt koloniens talrika medlemmar; dessutom att bygga bostäder åt de enskilde och tempel för gudstjenst och för dit hörande ceremonier. Att dessa till en del liknade judarnes, har jag på ett annat ställe visat. Deras öfriga förrättningar för att gagna moderstaten måste vara olika efter ländernas olika beskaffenhet. Att de här hade i uppdrag att samla pelsverk, synes ej otroligt; vi se dem ofta försedda med pil och båge och inrättningar för djurfångst, vi finna ofta sådana trubbiga bronspilar, som synas enkom vara gjorda för att skjuta pelsdjur. *Bronsåldern*, 3:e upp., sid. 126 med fig.

Det vill synas, att medlemmarne icke hade frihet att fara omkring hvart de behagade, utan måste hålla sig inom koloniens gränser. Detta var nödvändigt äfven därför att, om enskilde komme ut bland infödingarne, voro de utan försvar och kunde lätt bli dödade. Dessa objudna gäster voro säkert ingenstädes välkomna. De måste därför hålla sig till kolonien och förrätta de uppdrag, de fått. Detta var naturligtvis påkostande isynnerhet för de förra lösdrifvarne, som varit vana att på fartyg fritt ströfva kring öfver hafven. För att lifligt erinra sig denna glada tid och glädja sig i minnet deraf, var det väl som de sökte att, så godt de kunde, på klipporna afteckna dessa fartyg, som i ungdomen skänkt dem så mycket nöje. En och annan torde äfven hafva med saknad erinrat sig de orgier, i hvilka han deltagit under firandet af sina lasciva gudinnors och gudars fester, och har sökt därför

afbildade äfven dem. Man erinrar sig Adonis- och Mylittafesten. Dessutom corpora nuda utriusque sexus (RED ÖVERS: "Nakna kroppar av båda kön") kunna passa för ett klimat, sådant som Syrien, men ej för Skandinavien. Kanske de äfven stundom afbildade sina strider med infödingarne, eller sinsemellan.

Jag anför detta sista, emedan det synes mig vara det sannolikaste i förhållande till allt det öfriga; men jag begär icke, att andra skola fatta det på samma sätt som jag. Tvärtom skall jag vara mycket tacksam, om någon framlägger en bättre förklaring öfver dessa scener, än dem jag kunnat framlägga.

Anmärkning: 1:o. Ehuru orimligt det synes mig vara, skall måhända dock en och annan ännu påstå, att landets infödingar sjelfva hafva inhuggit figurerna på våra gråstensberg. Härvid bör dock erinras, att de äldsta af dessa figurer äro inhuggna vid början af bronsåldern, och att dermed har fortsatts åtminstone under flere århundraden. Under denna tid, för vid pass 3000 år sedan, befunno sig landets infödingar säkert i ett rått och barbariskt tillstånd. De voro nödsakade att vistas i skogarna och vid vattendragen, för att genom fiske, jagt och djurfångst skaffa sig, för dagliga behofven, kött till föda och djurhudar till kläder som skydd mot hungern och ett hårdt klimat. Således hafva de haft annat att tänka på än att uthugga figurer i klipporna. Dessutom hade nog den minsta delen, om ens någon enda bland dem, sett ett fartyg. Och för att med en spetsig sten — annat verktyg hade de icke — i en gråsten inkrafsa en figur, sådan som en af de större skeppsfigurerna, skulle hafva åtgått en mycket

lång tid — om det ens var möjligt; och dock finnas ej blott en eller två sådana, utan de förekomma i hundratal, om ej i tusentals; och, hvad som ökar undret, är att de alla, äfven i vidt skilda trakter, gjorda efter samma mönster, efter den skeppstyp, som under den tiden endast fenicierna brukade.

Något orimligare än ofvannämnda påstående kan därför väl knappt tänkas.

2:o. Måhända skall någon invända att, om fenicier varit här och vistats i landet så länge, skulle väl något feniciskt ord hafva qvarblifvit i landets språk, hvilket icke är fallet.

Härvid får jag upplysa, att ingenstädes finnes ett folk som talar feniciska, att öfverallt der feniciska folk funnits, har språket så helt och hållet försvunnit, att deraf ej finnes ett enda ord. Tyvärr har också hela den feniciska litteraturen blifvit förstörd. De enda feniciska skrifter jag sett är en stentafla, funnen bland ruinerna af Baals templet i Marseille, några votiftaflor och ett stycke i en komedi hos Plautus. Och dessa skrifter har man kunnat läsa och förstå endast genom språkets likhet med hebreiskan.

Som tillägg till denna min förklaring öfver hållristningarna i södra och mellersta Sverige, vill jag här, i öfverensstämmelse dermed, meddela mina åsigter rörande den ryktbara så kallade *Pesaro-stenen*, som förevisades på archeologiska kongressen i Bologna 1871²³. Sedan jag af en vän som beväst motet fått underrättelse, att på nämnda sten funnos skeppsfigurer, som likna våra svenska på hållristningarna, skref jag till senatoren grefve

Gozzadini, ordförande vid mötet i Bologna, och som redan förut flere gånger gifvit mig bevis på välvilja och tillmötesgående. Hr grefven svarade genom att meddela mig en fotografi, utgifven af bibliothekarien hr Odorici i Parma öfver nämnda Pesaro-sten. Jag blef genom bref underrättad, att der i Italien gingo flere mer eller mindre orimliga sagor om honom, men hvarifrån han ursprungligt härstammade, kunde ingen säga mig. Men då jag fått veta, att grefve Conestabile ärnade deröfver utgifva en ny fotografi, skref jag till honom med anhållan att få veta, hvad man med säkerhet hade sig bekant om detta så ofta omtalade föremål. De underrättelser jag derpå erhöll af grefve Conestabile äro de bästa jag hittills om samma föremål erhållit, och i flere afseenden innehålla de det fullkomliga riktiga förhållandet. Grefven yttrar nämligen, "att Pesaro-stenen är mycket gammal, att jernalderns början i Italien ej kan vara senare än 9:de eller 10:de århundradet f. Kr. föd., och att stenen måste tillhöra en föregående period." Allt detta är ganska riktigt, både att stenen hör till bronsåldern, och att denna måste vara äldre i Italien än här i Norden; men då ingen hittills har kunnat säga mig, hvarifrån denna sten har sitt ursprung, tillåter jag mig att i få ord uttala min åsigt derom, nämligen att han är graverad af en *fenicisk* man, som af en eller annan anledning kommit att uppehålla sig i Italien, kanhända som medlem af en fenicisk koloni. De grunder, på hvilken jag stödjer denna min uppgift, äro hufvudsakligen att fartygen på Pesaro-stenen (fig. 17) hafva den feniciska typen.

Man ser här samma grundform som på de feniciska skeppen

från Tyrus och Sidon, fig 12–13. Stammarne nästan jembreda, föga böjda, akterstäfven uppstigande; förstäfven äfven uppstigande och inåt krumböjd; *stammen framtill utringad eller snedt tvärskuren med kölen framstående i en kant eller spets* (rostrum²⁴).

Manskapet är väpnadt med långa gevär och bära runda sköldar. Sådana buro äfven fenicierna och tillverkade sedan dylika åt grekerna.

Det som påtagligen bevisar, att stenen tillhör bronsåldern, är att hela den ena sidan är prydd med härliga dubbelspiraler och vid dem i stenens öfra kant sitter ett ornament af annat slag och som ej gerna kan vara något annat än palmqvisten, som öfverallt bevisar att föremålet, på hvilket han finnes, är af feniciskt ursprung. Detta bevisas äfven fullständigt af de menniskofigurer af begge könen som förekommo på stenen till höger och venster öfver sidorna af det större fartyget, äfvensom en grupp bakom dess akterstäf. Då jag ej visste, om man blifvit uppmärksam på dessa figurer, skref jag med förfrågan derom till en bekant, af hvilken jag snart fick veta, att man ansåg dem tillhöra olika kön och "dans une position obscène." Mer behöfde jag ej veta för att inse, att de hade samma betydelse som menniskofigurerne på våra hällristningar och samma ursprung, så att de på Pesarostenen synas vara en erinran från någon af de lasciva gudars eller gudinnors fester, som konstnären i sin ungdom bevisat.

Pesaro-stenens och hällristningarnas i hvarje hufvudsak fullkomliga öfverensstämmelse synes mig ännu mer bestyrka hvarandra; så att jag ej förmår inse, huru man skall kunna

uppfinna den minsta invändning mot deras gemensamma ursprung.

Tillägg

Af en och annan anledning anser jag mig böra meddela några tillägg till min förestående afhandling och att dervid i *en* följd upptaga alla de spår, som hos oss förekomma af dessa kolonier och deras semitiska kult, på det att läsaren må kunna med en enda blick öfverskåda dem alla och derigenom komma till en bestämd slutsats.

Dessa spår anser jag bestå i 1:mo. *Ställens namn*:

Skåne	Balsberg ²⁵
	Balsby
	Balshög

Norge	Balsfjord
	Bals- eller Baldershaug och
	Baldershage.

Äfven anser jag några, mest i södra och vestra Skandinavien brukliga personnamn antyda feniciskt ursprung t. ex. *Asmun*, påtagligen samma som *Esmun*, en af de feniciska *kabirerna* (gudarna). Också namnet *Assar* synes mig vara af exotiskt ursprung.

2:do. *Minnesmärken*, som antyda semitisk kult:

Kiviksgrafven med Balskäglan (stenen N:o 1 å pl. 1²⁶).

Bältastenen med folktraditioner.

Kittelvagnen från något tempel för semitisk kult.

Baals eller Balders offersten nära Falköping.

Haborgs galge på Asige hed.

Baldershage vid Sognefjorden.

Jag hemställer om någon kan förnuftigtvis antaga, att alla dessa minnesmärken, som samtliga vittna om en fordom här varande semitisk gudadyrkan, och alla dessa från hednatiden fortvarande lokalnumn, kunna anses vara rent af tillfälliga och utan all betydelse. För mig är detta omöjligt.

För att göra oss en riktig föreställning om det sätt, på hvilket dessa minnesmärken fordomdags blifvit för kulten använda, vilja vi nu företaga oss att i korthet beskrifva dem, och härvid anser jag mig böra börja med Kiviksmonumentet, som allmänt anses vara det märkvärdigaste af alla våra fornminnen från hednatiden, och som med figurer framställer en i den aflägsna forntiden timad tilldragelse.

Denna med figurer tecknade beskrifning är lätt att fatta, om man, såsom blifvit föreslaget, läser dem från höger till venster. Men härvid bör iakttagas, att alla figurerna böra läsas i *ett* sammanhang, ty de utgöra ett sammanhängande helt. Lösrycker man en eller annan figur och vill förklara honom, så måste förklaringen alltid blifva ensidig och oriktig. Detta skall i synnerhet och alltid inträffa, om man uppritar den lösryckta figur

man vill förklara, icke sådan han ursprungligen varit, då han ingräfdes på stenen, utan sådan han nu visar sig derstädes, sedan han i 120 år stått utsatt för alla väderleksomskiften af regn och snö, solsken och hagel, köld och hetta; och just sådant är förhållandet med figurerna på Kiviksmonumentet, hvilka genom vederbörandes okunnighet eller liknöjdhet allt sedan början af 1750-talet, då monumentet aftäcktes, icke blott stått utsatta för luftens alla omskiften, utan äfven varit ett beklagligt föremål för okynnets handgripliga våldsbragder. Ty icke nog med att två af de märkvärdigaste med figurer påtecknade stenarna blifvit bortstulna och förstörda, hafva äfven figurerna på de återstående blifvit tid efter annan, till och med under senaste tiden, på ett skamlöst sätt medfarna. Om man betänker, att dessa figurer, som varit mer eller mindre ytligt inknackade i den skräfliga gråstensytan, ofta blifvit på ett oförsvarligt vis handterade af kommande och farande, som besöka stället för att se de vidt-frejdade figurerna; och om man vet, att dessa besökande, för att göra stenen ren och figurerna derigenom mera framstående, ofta hafva tagit halmviskor, som de först doppat i vatten och sedan i sand och grus, för att dermed renskura stenen och derigenom, som nämndes, göra figurerna mer tydliga; så torde man finna, att efter en sådan medfart under så många år det verkligen är förvånande att nu *någon del* ännu finnes qvar af figurerna. Och helst visst måste hvarje opartisk man kunna inse, att ifrågavarande figurer icke kunna vara så fullständiga nu som då de inknackades, och att, om man *företager sig att afrita dessa*

figurer sådana de nu förete sig, så afritar man blott fragmenter af de ursprungliga figurerna.

Just detta har varit händelsen med den fornforskare, som afritat de åtta figurer, som stå på nedersta raden af 7:de stenen i Kiviksgrafven, och hvilka åtta figurer derefter blifvit införda i dr Montelius' afhandling *Sur les sculptures de rochers de la Suède*²⁷.

— Skulle någon betvivla riktigheten af min uppgift, hvilket väl knappast är möjligt, och mena att de ifrågavarande figurerna ej äro blott fragmenter af de ursprungliga utan till alla delar lika dessa; så torde jag få hänvisa honom till ställen, der han ännu kan få se dessa ursprungliga figurer, af hvilka vi till all lycka hafva, af olika författare, åtskilliga exemplar bibehållna, hvilka alla deri öfverensstämma, att t. ex. de här ifrågavarande åtta figurerna äro nedtill bredast och helt tvära²⁸. Dessa författare äro:

Assessor Wessman, hvars egenhändiga ritningar, tecknade 1756, finnas att tillgå på Kongl. Bibliotheket i Stockholm.

Meusel, *Der Geschichtsforscher* V, p. 54. Dessa figurer sägas härleda sig från Stockholm och vara tecknade kring 25 år före 1777 då boken utgafs, således kring 1752.

Fr. Feldt, subkonduktör. En tafla af honom öfver hela fältet och af figurerna på Kiviksstenarna, i mycket minskad skala men temligen noggranna, är ritad 1756, som säges vara kring 8 år efter att grafven blifvit funnen, hvilket således inträffat kring 1748.

Assessor Wessman skall äfven hafva låtit gravera en tafla, på hvilken åtskilliga ändringar blifvit gjorda, men Wessman dog och gravuren blef därför icke offentliggjord. Den skall äfven

finnas på Kongl. Bibliotheket.

Efter att ha tagit kännedom om alla dessa i hufvudsak öfverensstämmande teckningar, torde man finna, att de nyligen meddelade spetsstjertade figurerna blott äro fragment, på hvilka framstycket nedtill fattas af den orsak, att det antingen blifvit af tidens inverkan förvittradt eller af okynne bortskuradt. Om man tillägger denna förlorade del af oftanämnda spetsstjertade figurer, så få de ett helt menskligt utseende och synas kunna föreställa prester, klädda i fotsida, släpande kåpor med framtill långa hängande ärmor och med ett kläde eller annan hufvudbetäckning, som bildar en spets öfver pannan.

Det förefaller nästan obegripligt, att tecknaren af dessa spetsstjertade figurer icke kunnat inse, att de äro fragment. Utan att ana, att någon sådan teckning skulle framläggas, har jag redan 1864 i *Tillägg till Bronsåldern* (sid. 148) yttrat: "Vi erinra oss, att figurerna i Newgrange och Dowth på Irland alla finnas invändigt, således skyddade mot väderskiftenas inverkan; så voro äfven figurerna i Kiviksmonumentet ända till 1750-talet, då täckstenarna borttogos; men sedan den tiden hafva figurerna lidit mycket, under det sekel de stodo blottade, hvilket man lätt finner, om man jemför deras nuvarande tillstånd med de äldre ritningarna; och säkert är att, om de ännu ett århundrade stått utsatta för alla årstidens inflytelser, skulle hvarje spår af dem ha försvunnit."

Så yttrade jag mig för tolf år sedan, då jag restaurerat och täckt monumentet; jag visste ej, att det så snart åter skulle för-

faras och ligga utan skydd, som det nu befinnes.

Många hafva försökt att med ledning af samtliga figurerna förklara betydelsen af dessa fornminnen, och bland dessa är jag, så vidt jag vet, hittills den siste; min förklaring står ännu på de första sidorna i förestående uppsats. Skulle någon vilja hedra mig med att genom skäl och bevis söka vederlägga min öfvertygelse om detta fornminnes semitiska ursprung, så blefve jag honom tacksam, emedan saken derigenom kunde blifva föremål för en opartisk diskussion, som slutligen kunde leda till ett afgörande allmänt antagligt resultat.

De som hafva gjort blott en eller annan frånryckt figurgrupp till föremål för sin förklaring, komma här icke i fråga. Så synes Ax. E. Holmberg²⁹ hafva liknat de ofta nämnda 8 figurerna vid *skäror*, för att roa sin publik med den uppgiften att, som han uttrycker sig, Lagerbring vill i dem se *skånska grebbor*, och hr Nils Bruzelius³⁰ har yttrat, att han i dessa figurer sett med skaft försedda celter ("des celtes pourvus de manche"), af hvad orsak kan jag icke gissa.

Men nog härom!

I not 1 af vår här ofvan införda afhandling, hafva vi nämnt, att Baal var hos fenicierna en krigsgud eller fältherre, och som sådan hafva vi här på stenen N:o 1 sett hans symboliska bild omgifven af de i striden segrande vapnen.

Från denna manlige Baal, vända vi oss nu till den qvinliga Baal (Astarte), som ofta kallas *Baltis* eller *Bæltä*,³¹ hvars dyrkan äfven synes hafva haft sitt särskilda ställe i samma trakt af land-

skapet och i samma härad som Kiviksmonumentet och blott ett litet stycke väg derifrån.³²

Jonas Floræus omtalar i sin lilla bok: *Flores antiquitatis scanicæ*, sid. 55, § 6, att i Kungöran³³ i Albo härad finnes en stor sten, som kallas Baltasten (eller Bæltasten), och vid hvilken enligt rykte från forna tider funnits stora sammankomster och mycken hednisk vantro blifvit föröfvad till åminnelse af en Balta (Bælta), som på den orten skulle haft sitt tillhåll.

På min anmodan hade prosten d:r Falk i Gladsax den godheten att skaffa mig närmare upplysning om ifrågavarande sten. I ett bref från f. d. riksdagsmannen Nils Andersson i Öståkra, som har sina egor ej långt från det ställe der Baltastenen ligger, erhöles den uppgift, att stenen, som ännu bär detta namn, och vid hvilken enligt sägen mycket folk skall ha samlats vissa tider på året, är en mycket stor och klumpig granitsten, 50 fot i omkrets med en höjd af

7 fot på södra och 9 fot på norra sidan, utan tecken till ristningar eller andra märken. En ritning meddelades äfven.

Att Baltastenen varit samlingsplats för folket vissa årstider för offrande, är väl högst sannolikt, men att det ej långt ifrån denna samlingsplats haft en verklig *offersten*, är antagligt; om denna ännu finnes eller blifvit sönderslagen och förstörd, är dock inte bekant.

Namnet *Bælta* hörde jag ofta under min första ungdom, för 80 år sedan, i min hembygd här i Skåne. Bælta beskrefs som en mystisk varelse med utseende af en qvinna. Hon sades uppe-

hålla sig i ödsliga skogar, och då hon der träffade någon resande, sökte hon genom hvarjehanda konster förleda och förvillan hon om från rätta vägen, så att han hade svårt att finna sitt hem.

Det synes mig sannolikt, att detta var en folktradition om det sätt, på hvilket de första kristna presterna förestälde hedendomen för folket.

Näst efter dessa två minnesmärken för Baals och Astartes kult, anser jag böra upptagas *Baals* eller *Balders offersten*. Denna märkvärdiga sten, som likasom Baltastenen har sitt namn från hednatiden, ligger på Ranten vid staden Falköping. Han består af ett större granitblock och ligger omedelbart på den horisontelt platta hällen. Han är 6—7 fot lång, något oval, litet mer än 3 fot hög och på öfra plattkullriga sidan beströdd med ett stort antal skålformiga ingröpningar (fig. 19). Det kan icke betvivlas, att denna sten under hednatiden varit begagnad som ett offeraltare vid Baals- eller Balderskultens fest.³⁴

Äfven på ett ställe i östra Skåne, i den så kallade *Villfara-högen*, har funnits en sten med dylika skålformiga ingröpningar som på den ofvannämnda (fig. 20). Att äfven denna varit en offersten och legat horisontelt, ser man deraf, att sidan D är den enda, på hvilken han kunde hvila, om han skulle stå upprätt, men i det fallet komme alla figurerna att stå uppåtvända, hvilket icke varit artistens afsigt. Sjelfva namnet *Villfara* antyder erinran om en hednisk kult (jmför hvad här ofvan säges om Bælta).

Denna s. k. *Villfara-hög*, som ligger i Jerrestads härad och Kristianstads län, på gränsen mellan Vranarps och Vallby egor,

synes hafva utgjort platsen för ett större offeraltare, och folket i denna trakt synes äfven hafva varit med och bidragit till segern i den strid, som afbildas på stenarna i Kiviksgrafven. Teckningarna på båda ställen hafva med hvarandra påfallande likhet. Den tvåhjuliga vagnen förespänd med två hästar är till konstruktionen fullkomligt lik den på Kiviksmonumentets 7:de sten tecknade, och bär lika som på nämnda monument finnas fartyg afbildade. På begge ställen är samma händelse framsteld, ehuru på stenarna i Kiviksgrafven mycket utförligare än på den här ifrågavarande stenen.

Genom jernförelse emellan denna sten och Balderstenen torde vi redan finna, att samma kult (Baalskulten) varit spridd öfver en stor del af landet; men att denna kult i sin början, öfver allt der han funnits, tillhört den äldsta bronsperioden, skall jag längre fram söka ådagalägga.

Nu anser jag mig böra låta i ordningen följa beskrifningen öfver den så kallade *skålvagnen* eller *kittelvagnen*, som också onekligen är ett bevis för, att ett semitiskt folk bott här i Skåne och här idkat sin feniciska kult.

En liten bronsvagn af det utseende, som fig. 21 visar, fanns först af Geheime-arkivrådet G. C. F. Lisch i en jordhög vid Peccatel, en mil från Schwerin i Meklenburg.³⁵ Då Lisch förevisade detta fynd vid ett fornforskaremöte i Berlin, fäste professor Piper hans uppmärksamhet på likheten mellan denna och de Salomoniska kittelvagnarna, som beskrifvas i första Konungabokens 7:de kapitel. Derefter satte Lisch sig i förbindelse med den fre-

jdade semitisten professor Ewald i Göttingen, som i anledning deraf har i *Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen* 1859 s. 131 – 146 lemnat en noggrann öfversättning af hithörande ställe i Bibeln, hvilken vi här nedan skola meddela.

Något senare än i Meklenburg blef en dylik bronsvagn funnen i Skåne, af hvilken blott underredet med hjulen blifvit tillvarataget; skålen eller vassen är för alltid förlorad. Det som återstår förvaras i Statens Historiska Museum i Stockholm.

Denna skånska bronsvagn är både till storlek och form så lik den meklenburgska, som om de varit gjorda på samma verkstad och nära nog gjutna i samma former. Endast någon liten olikhet finner man.

Det är det i Skåne funna underredet, som jag här låtit afteckna med antydning af skålen, sådan hon fanns på den meklenburgska, hvilken jag sett hos Lisch, och som helt visst varit alldeles likadan på den skånska (fig. 21).

Om vi nu jemföra denna figur med den i 1:sta Konungabokens 7:de kap. enligt Ewalds öfversättning förekommande beskrifningen på skålvagnarne i Salomos tempel, så finna vi en förvånande stor likhet, som icke kan vara tillfällig.

»Vers 13. Och konung Salomo sände bort och lät hämta Hiram från Tyrus. V. 14. Han var en mästare på brons; full af visdom, förstånd och konst att arbeta allehanda bronsverk. Då han kom till Salomo, gjorde han all hans verk.

Vers 27. Och han gjorde tio bronsstolar,³⁶ hvardera 4 alnar lång och bred och 3 alnar hög. Och hvardera stolen hade 4 bron-

shjul med bronsaxlar. Och uppå de fyra hörnen voro gjutna styltor, hvar emot annan stödjande under kitteln.

Vers 31. Men halsen (cylindern) midt på stolen var en aln hög och trind. V. 32. Men de fyra hjulen stodo nedan under sidorna, och axlarna åt hjulen voro vid stolen; hvart hjul var halfannan aln högt. Och voro hjulen såsom vagnshjul; och deras axlar, naf, ekrar och lötar voro alla gjutna. V. 34. Och de fyra styltor på de fyra hörnen af hvardera stolen voro ock alla fästade vid stolen... Och han gjorde 10 bronskittlar, så att fyratio bath gingo i hvar kittel; och den var fyra alnar stor, och på hvar stol var en kittel".

Ändamålet med kittlarna var, enligt 2:dra Chrönikb. IV. 6, att två deruti hvad som brännoffer tillhörde.

Då vi afräkna den olika storleken, som har sin grund deri att de Salomonska vagnarna stodo på golfvet, men dessa nordeuropeiska sannolikt på altaret, så torde vi finna en så förvånande stor likhet, äfven i de minsta delar, att den visst icke kan anses vara tillfällig. Och ehuru dessa i Bibeln beskrifna kittelvagnar stodo i Salomos tempel, bör man dock erinra sig, att de voro förfärdigade af en fenicisk man från Tyrus, och att han gjort dem efter modell af sådana, som funnos i hans hemland Fenicien, och att då dessa feniciska tempelkärl återfinnas här i Norden, man väl icke kan bestrida, att här äfven funnits fenicisk gudstjänst.

Vi vilja här anföra ännu ett bevis på semitisk kult i Sverige, och för detta ändamål erinra om den så kallade

Haborgs galge på Asige hed i Halland.

I *Bronsålderns* 2:dra uppl., sid. 145 i Tillägget, har jag sökt

förklara monumentet *Stonehenge* i Wiltshire, England, och dervid ådagalagt, att det varit ett tempel, egnadt åt den feniciska solguden Baals dyrkan. Äfven har jag sökt fästa läsarens uppmärksamhet på, att vi också i Sverige hafva haft ett något liknande *Stonehenge*, som dock redan för många år sedan blifvit förstördt, så att vi blott hafva några ruiner deraf qvar i den så kallade *Haborgs galge* på Asige hed i Halland.

Jag har visserligen en gång för många år sedan (1814) sett detta fornminne, och jag har deröfver några skrifna anteckningar, men den figur jag här lemnar (fig. 22) har artisten G. Brusewitz meddelat mig, som mer fullständigare uppgifter öfver monumentets beskaffenhet. Det förstås af sig sjelf, att på de två lika höga uppståndarne funnits en horisontelt liggande sten, som förenat dem, så att det hela fått utseende af en galge, och därför af folket blifvit benämndt med detta namn.

Det är dylika trilithen hos monumentet i Wiltshire, hvilka gifvit anledning till benämningen *Stonehenge*, som egentligen betyder *stengalge* (*Bronsåld.*, p. a. st. sid. 166). Man anser, att det varit anglosaxarne, hvilka ej kände dessa trilithers forna heliga bruk, som gifvit dem den föraktliga benämningen af *stengalgar*.

På samma sätt har det tillgått här i Sverige. Sedan det folk, som härstädes idkat Baalskult och haft sådana heliga trilithen, utdött eller uppgått i ett annat folk med en annan kult, har ett nytt släkte, — förmodligen var det här de senast inkomna uppsvearne med sin Odinskult, — gifvit dem det föraktliga namnet *galgar*.

I Stonehenge ha funnits fem trilithen (se *Bronsåld.*, sid. 148 fig. 3). Det vill synas, att äfven på Asige hed har funnits ett större eller mindre antal af sådana, hvartill man kan sluta af de smala och långa stenar, hvaraf der ännu finnas ganska många, ehuru en stor del redan blifvit bortförda för att användas till ekonomiska bruk.

Emellertid kvarstår ännu en upprätt stående stenpelare, som hr Brusewitz aftecknat, och af hvilken jag här meddelar figur, af den orsak att hr Brusewitz derpå upptäckt sex koncentriskt cirkelringar, hvilka ej sällan förekomma på monument tillhöriga samma kult (fig. 23).

Äfven är anledning förmoda, att det funnits en af upprättstående, 5—6 alnar höga stenar bildad allé från monumentet till helt nära Asige kyrka, söder om hvilken ligga många grafkullar, som sannolikt tillhört templets nekropolis.

Vi komma nu i ordningen att omtala den inrättning för offentlig Baalstjenst, som funnits vid Sognefjorden i Norge, och hvarom sagan om *Frithiof hin fräkne* förmäler.³⁷

Att der finnes mycket af dikt äfven i den prosaiska delen af sagan, är otvifvelaktigt, men lika otvifvelaktigt är, att på botten ligger historia, hvarom man bäst kan öfvertyga sig, om man besöker stället, ser minnesmärkena och hör berättas om traditionerna från forntiden. Jag besökte stället i Juli 1826.

Enligt sagan styrde kung Bele Sogn och hade sitt kungasäte på Syrstrand. En strand sträckte sig vester för fjorden, och der var ett stort *gudahus* (*Baldershage*). På andra sidan om fjorden

stod en by, Framnäs; der bodde Thorsten, Frithiofs fader. Bele fick efter döden sin hög och Thorsten sin midt emot hvarandra, "så att de efter döden kunde samtala".

Vid Syrstranden (sæstranden = sjöstranden), som är norra sidan af fjorden, ligger kyrkan Leganger på en förhöjning med sluttning åt söder. Nedanför kyrkan är en trädgård med frodiga planteringar af äpple- körsbärs- och plommonträd; der antecknades äfven ett stort valnötsträd. Ofvan om kyrkan och på sidorna var sluttningen prydd med sköna lummiga träd af björk, lind, alm, ask, mellan bördiga åkerfält, som nu stodo i sin fågring. Allt antydde bördighet. Ett par hundra alnar vester om kyrkan låg en kummelhög, hvilken en gammal man, som visade oss kring (ty kyrkoherden var borta), kallade *Baldershaug* (på kartan kallas han Hanehaug). På den sida af högen, som var mot stranden, reste sig en bautasten, den högsta och vackraste jag någonsin sett. Han liknade en obelisk, spetsig, något flat, men utan inskrift. Mannen som ledsagade oss berättade bland annat om striden mellan två fordom mäktiga män; den ena het *baldersbonden*, den andre *djefflabonden*. Att den förre vann seger, bevisar att sagan blifvit diktad under Balderskultens tid.

Från Syrstrand seglade vi en half mil i V.S.V. och foro omkring udden, som nu kallas Vagnsnäs och fordom het Framnäs, der Frithiof skall ha haft sin gård. Här ligga åtskilliga ätthögar och skeppssättningar (lagda af sten) från vikingatiden; äfven stå här gamla och tjocka ekstammar, samt lummiga askar och björkar m. m. Från näset i vester ligger Balestranden, der många

mena, att Baldershage varit belägen. (På denna strand ligger en mycket stor hög, *Baleshaugen*, der kung Bale eller Bele säges ligga begrafven). För min del anser jag sannolikast, att afgudahuset legat på samma ställe, der sedermera en kristen kyrka blifvit uppförd; och att denna äfven under munktiden, likasom förut, haft ett stort anseende, tror jag mig kunna sluta deraf, att stället är beläget i en utmärkt bördig och behaglig trakt. Måhända både trädgården och lunden äro af hög ålder. Märkligt är hvad traditionsvis berättas från äldre tider om betydliga och dyrbara jordfynd. Möjligtvis hafva de tillhört Baals tempel; ty vi hafva hört, att dessa alltid varit rika.

Att fenicierna, äfven haft något nybygge ännu högre upp i Norge, vid Lofoden, anser jag vara mer än sannolikt, och att de der likasom öfver allt der de fästat sina bopålar haft en "inrättning för offentlig gudstjänst". Om någon frågar, hvad fenicierna skulle för sin handel hafva att uträtta vid Lofodens fiskerier, tillåter jag mig att anföra den upplysning, som d:r Movers deröfver lemnar i sitt verk *Die Phoenizier* (b. 3 s. 92): "Bland varor, som djurriket lemnar för den feniciska handeln, bör framför allt nämnas *fisk*, emedan denna handelsgren icke står efter någon annan." Äfven böra vi erinra oss, att det var just här på Hindön, ej långt från Lofoden, som Leopold v. Buch såg Baalsfesten firas midsommarsnatten (*Reise* 1, s. 360), och några mil nordost derifrån, söder om Tromsö, träffa vi en Balsself och en Balsfjord, hvilka namn knappast kunna anses vara tillfälliga.

Om vi nu kasta en blick på alla dessa ställen, så torde vi lätt

finna, att Baalskulten varit vidt kringsspridd på vår skandinaviska halfö. För det fall någon skulle fråga, om det alltid var under bronsperioden som denna kult var i bruk här i Sverige, så anser jag mig kunna sanningsenligt svara, att det visserligen var med bronsen, som Baalskulten infördes i Skandinavien, men att denna kult här och hvar fortfarit långt in i jernperioden och ända in i medeltiden, och att hon först genom kristendomen småningom blifvit utrotad.

Men oaktadt Baalskulten räckt mycket längre fram i tiden än bronsåldern, så är dock sannolikt, att med den första bronsen inkom i Skandinavien den första Baalskulten och spridde sig småningom i landet. Detta synes mig hafva först inträffat i östra trakten af Skåne, dit jag ansett att den första semitiska kolonien med Baals kult anländt och der bosatt sig.

Nu synes det mig vara af vigt att kunna utforska, hvarifrån denna första koloni med brons hit anländt: om hon kommit från öster öfver Ungern eller från vester öfver Danmark. Härom anser jag mig vara i tillfälle att kunna meddela några upplysningar.

Herr stadskassör G. A. Nisbeth i Cimbrishamn har haft den godheten att sända mig teckningar af de hällristningar, som han i Maj månad 1875 upptäckt på egorna till hemmanet N:o 19 Cimbris. Dessa mig meddelade teckningar äro dels mycket små, till och med mycket smärre än de af hvilka jag här lemnat figurer 27 och 28; dels i full storlek sådana som de på klippan finnas ingräfda. Af dessa sist nämnda (i full storlek) har herr stadskassören, enligt min önskan, sändt mig två figurer af skepp

och tre af yxor eller s. k. skaftcelter af olika former. Beträffande dessa sistnämnda torde det förtjena nämnas, att jag har bronsyxor så fullkomligt lika dessa i klippan inhuggna figurer, att de synas kunna hafva blifvit gjorda just efter dessa yxor, och säkert hafva de blifvit gjorda efter sådana som fullkomligt liknat dem (fig. 24–26). Något sådant erinrar jag mig icke förut hvarken hafva funnit eller hittills sett omförmäldt.

Jag har ofta yttrat, att nämnda figurer tillhöra bronsålderns äldsta period, och jag är nu i tillfälle att meddela, att den mindre yxan af de små, hvilkas eggjar slutas på sidorna med tillbakastående spets (fig. 25), har ytan slät polerad och tecknad med ornament, bland hvilka förekommer äfven palmqvisten, som allestädes der han visar sig anses tillhöra bronsålderns första period; och man borde ej bestrida, att de två andra yxorna, så väl den med ännu mer utvidgad eggdel (fig. 26), som den med eggändarna afrundade (fig. 24), tillhöra samma tid som den med ornater försedda, enär de alla blifvit inhuggna i samma klippa. Originalen af brons till alla dessa tre yxfigurer äro funna här i södra och östra Skåne.

Beträffande de bilder (fig. 27 och 28), som föreställas hålla en yxa med bägge händer, så äro dessa de enda menniskolika figurer som finnas på hela denna klippa, der alldeles inga qvinliga figurer förekomma. Dessa manliga figurer stå långt ifrån hvarandra, så att de alldeles icke kunna tänkas vara i strid med hvarandra. Och hvad som isynnerhet synes mig böra uppmärksammas, är att alla dessa mansfigurer äro tecknade blott med enkla linier,

och på samma sätt äro, så vidt jag kan erinra mig, alla de mansfigurer tecknade, som förekomma på hållristningar i Danmark, der icke heller några qvinnobilder lära förekomma. Åtminstone äro figurerna vid Cimbris mer lika de danska än de bohuslänska, hvilket synes mig vara ett bevis för, att dessa äldsta skånska hållristningar härstamma från Danmark, likasom det länge varit min öfvertygelse, att den äldsta bronsen i Skåne derifrån härstammar, der han också i största mängd funnits.

Att hållristningarna vid Cimbris äro äldre än figurerna i Kiviksgrafven och på Villfara-stenen, anser jag mig kunna antaga; äfvensom jag anser dem vara vida äldre än hållristningarna i Bohuslän.

Beträffande de två figurer af fartyg, som herr stadskassör Nisbeth meddelat mig, så synas de hafva varit försedda med rostrum på båda ändar, och sådan synes mig äfven den skeppsfigur på Kiviksmonumentet vara, som är afbildad i d:r Montelius' förut nämnda uppsats i Stockholmskongressens förhandlingar (sid. 462, fig. 17).

Det torde härvid böra nämnas, att d:r Carlo Landberg till mig yttrat, att de nu brukade skeppen vid Syrien hafva rostrum utstående under både för- och akterstäfven. Han har lofvat att deraf sända mig ritning.

De första sidorna af förestående afhandling voro, jemte den hithörande planchen, tryckta redan i Juni 1875, då ett mindre

antal exemplar utdelades till deltagarne i Fornminnesföreningens möte i Göteborg.

Tillägget lemnades till tryckning i Januari 1876.

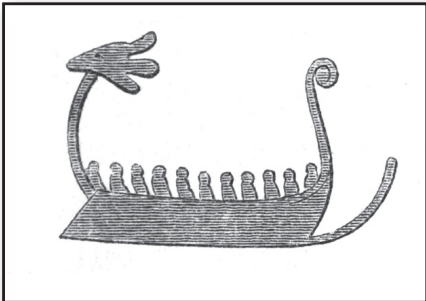

Fig. 1.

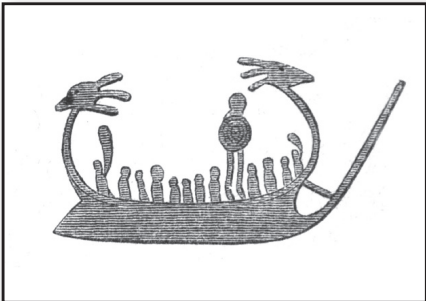

Fig. 2.

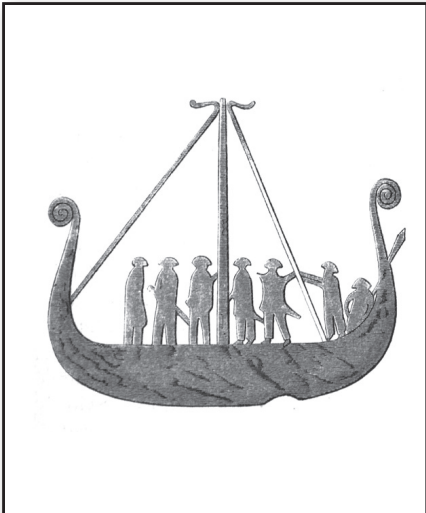

Fig. 3.

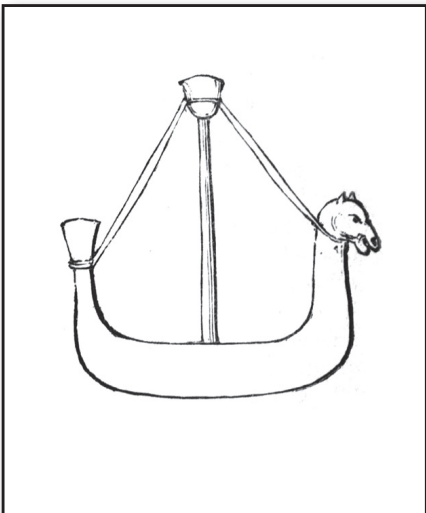

Fig. 4.

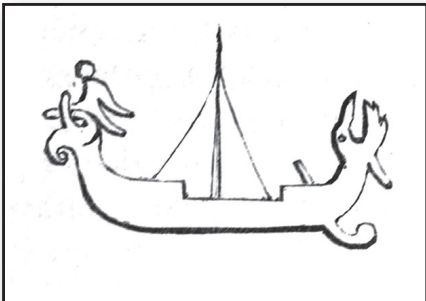

Fig. 5.

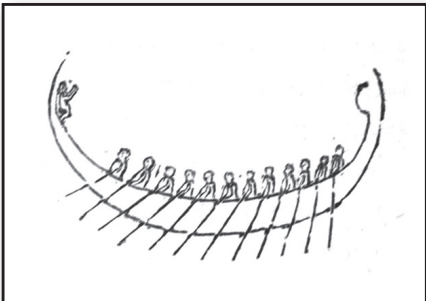

Fig. 6.

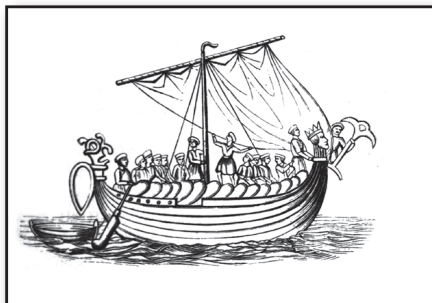

Fig. 7.

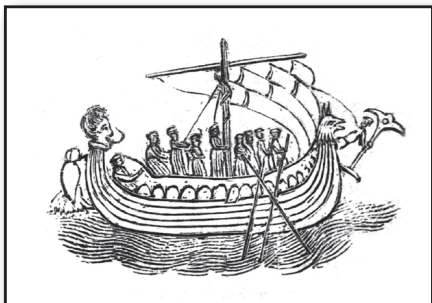

Fig. 8.

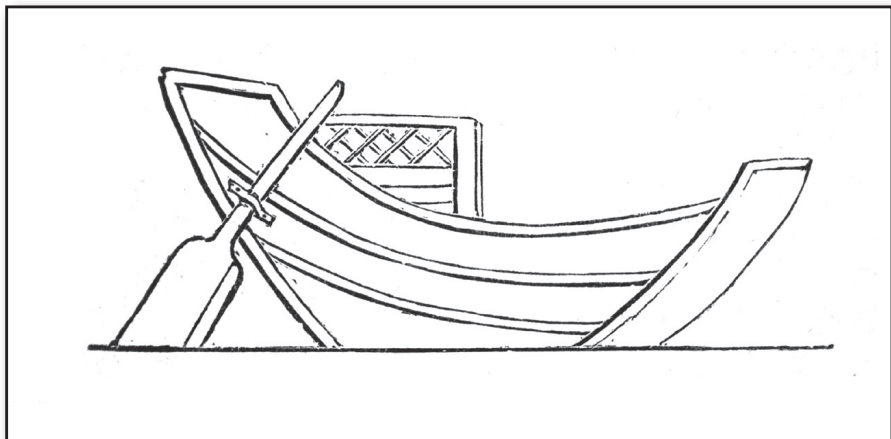

Fig. 9.

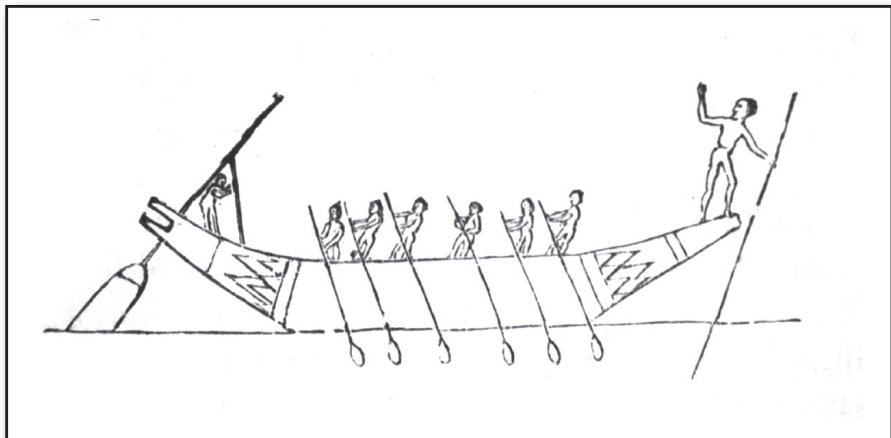

Fig. 10.

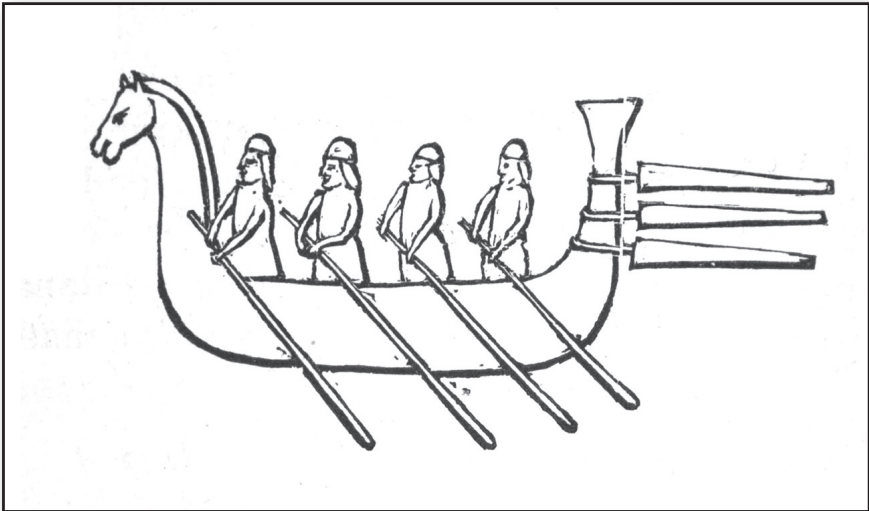

Fig. 11.

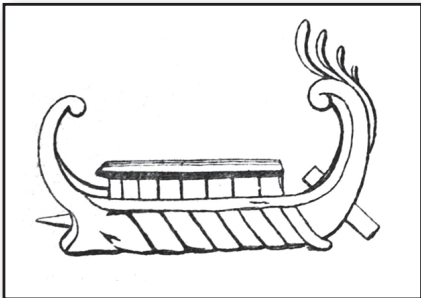

Fig. 12.

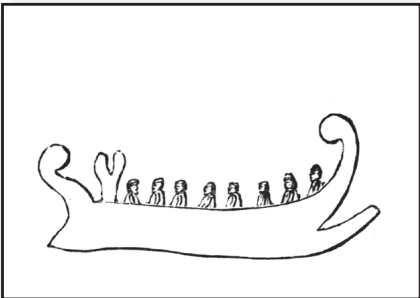

Fig. 12 a.

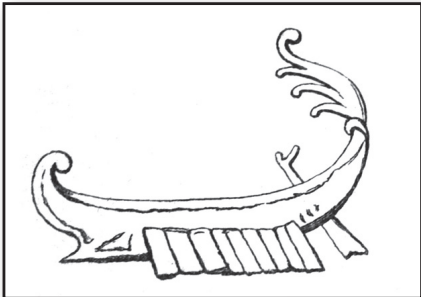

Fig. 13.

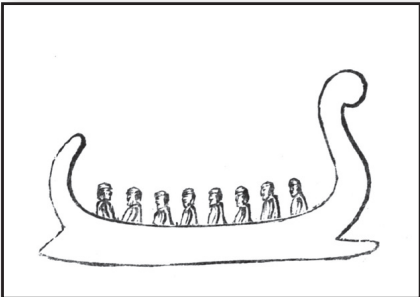

Fig. 13 a.

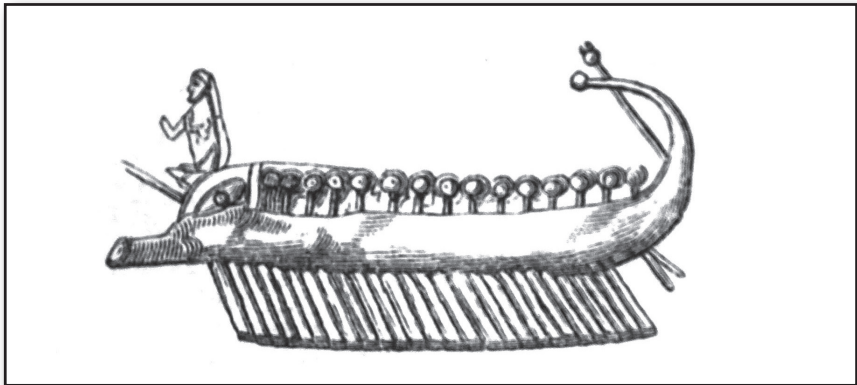

Fig. 14.

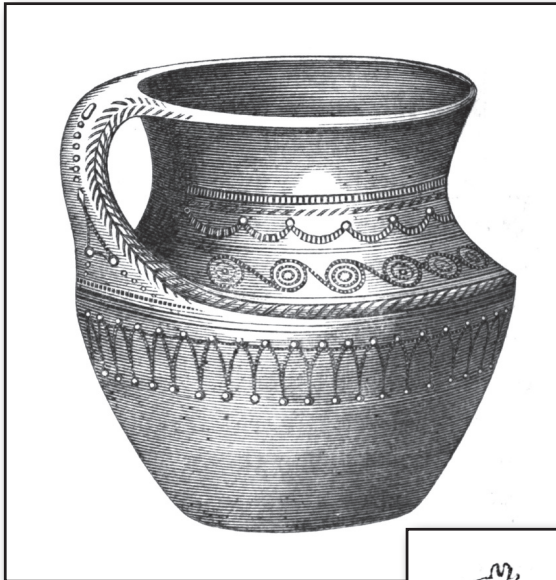

Fig. 16.

Fig. 15.

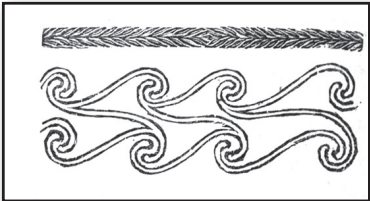

Fig. 18.

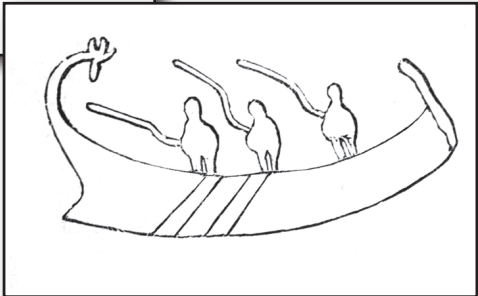

Fig. 17.

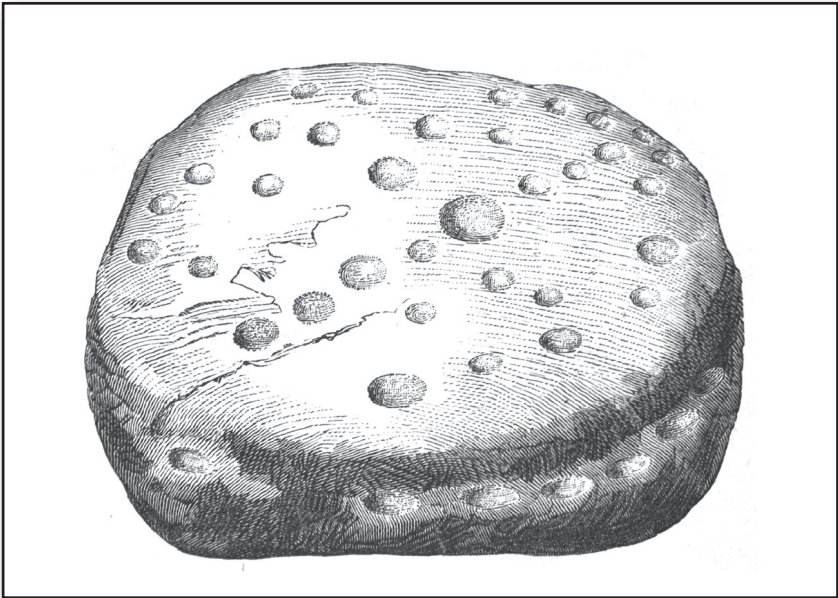

Fig. 19.

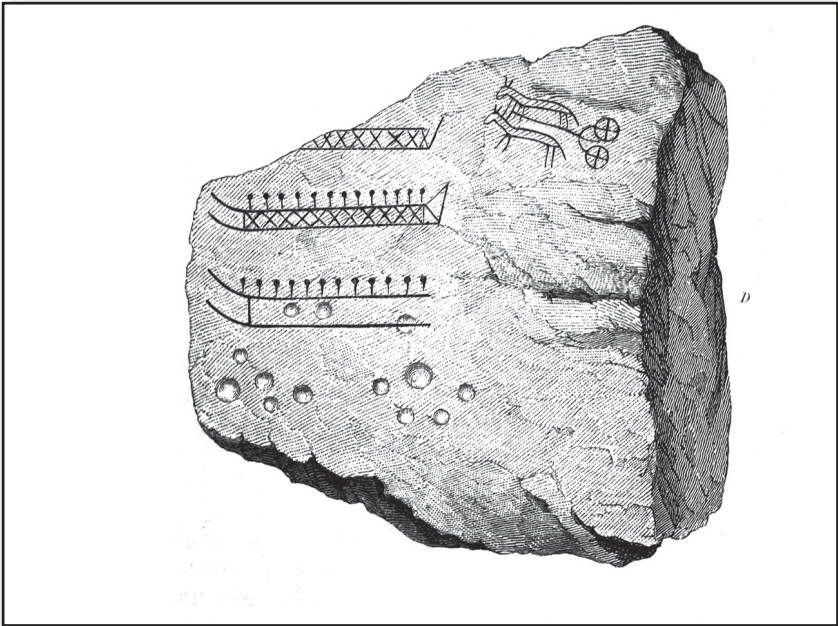

Fig. 20.

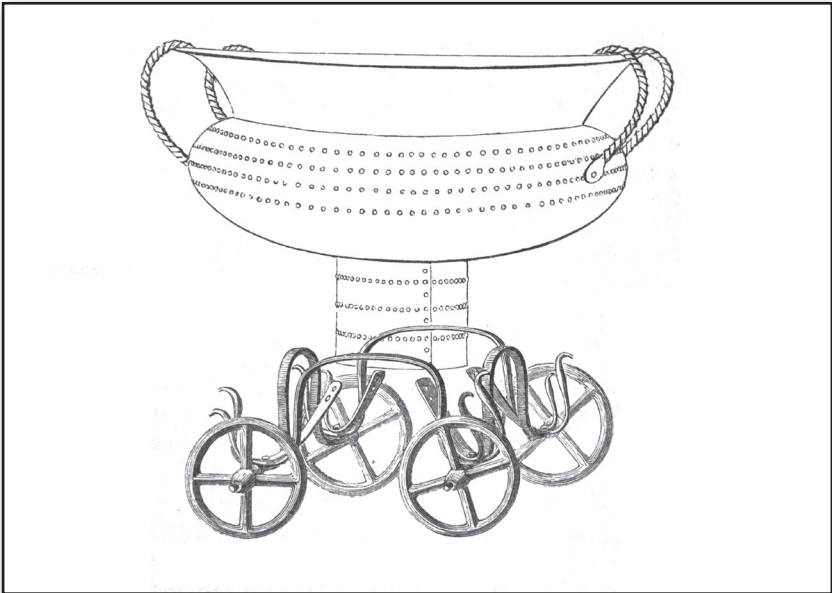

Fig. 21.

Fig. 22.

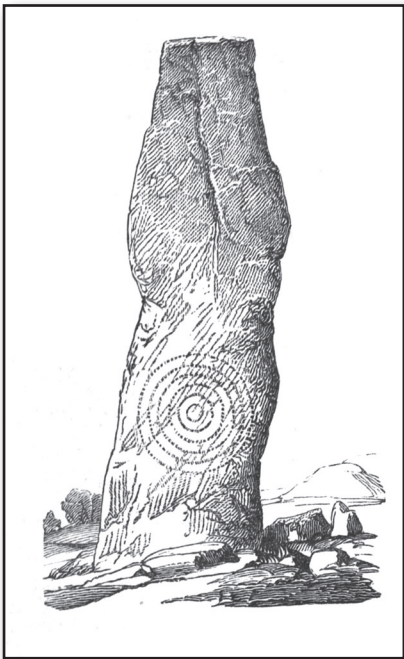

Fig. 23.

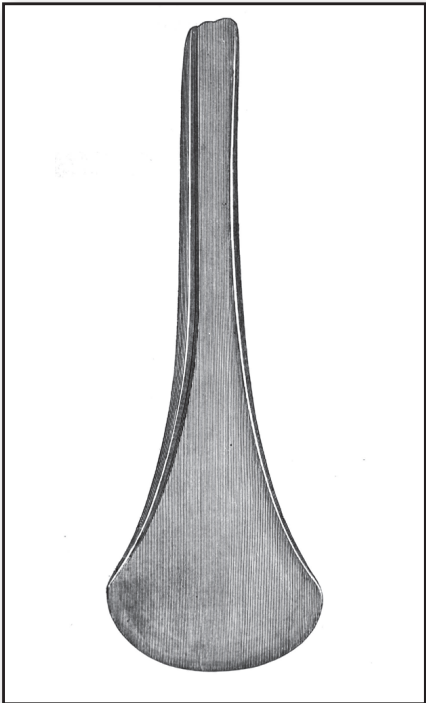

Fig. 24.

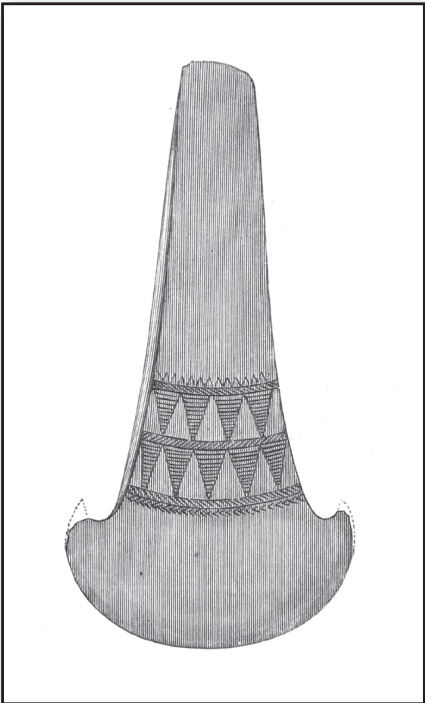
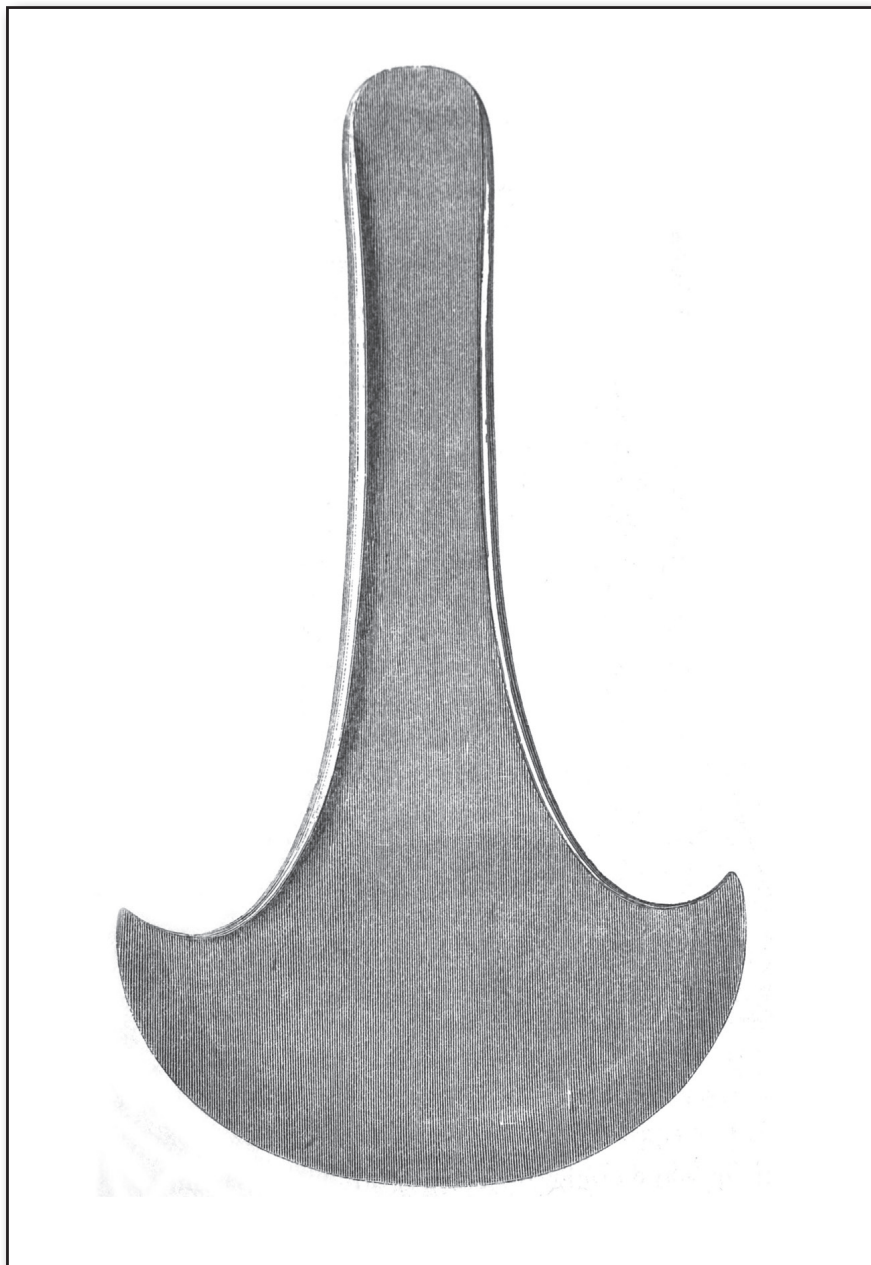

Fig. 25.

Fig. 26.

Fig. 27.

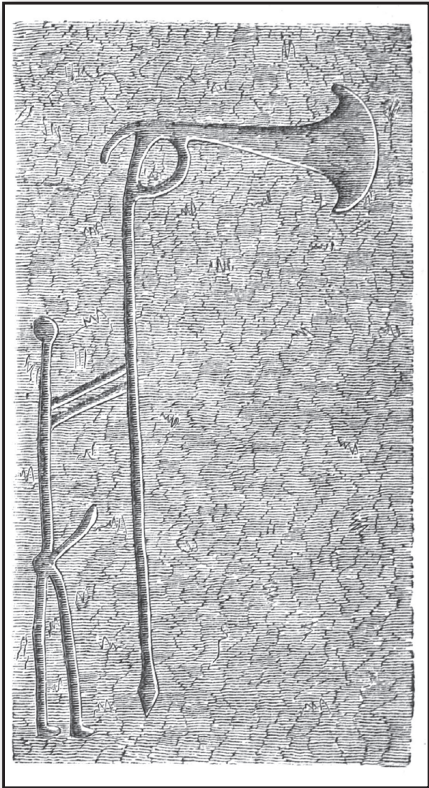

Fig. 28.

Viktiga ord och personer

Aln.

Längdmått. En aln är 59 cm.

Assyrerna.

Det assyriska riket hade sitt centrum i nuvarande Irak och fanns omkring år 2 000 f Kr–600 f Kr.

Baleariska öarna.

Ögruppen Balearerna är en självstyrande region i Spanien och består av de populära charteröarna Ibiza, Mallorca, Menorca, Formentera och Cabrera.

Bath.

Volymmått som användes av hebreerna. 1 bath är 22 liter.

Baukil.

Det första omfattande uppslagsverket med bilder av runstenar. Gavs ut 1750 och innehöll 1 173 teckningar.

Bayeuxtapeten.

Medeltida textil som skildrar normandernas erövring av England år 1066.

Celt.

Ett gammalt namn för forntida yxor som saknar skafthål.

Cimbrishamn.

Gammalt namn på Simrishamn i Skåne.

Colonna Trajana.

Den 40 meter höga Trajanuskolonnen i Rom restes av kejsaren Trajanus som ett minnesmärke över erövringen av Dakien. På kolonnen visas hela fälttåget i tusentals bilder.

Dakien/daker.

Område i nuvarande Rumänien som under antiken var det dakiska riket. Erövrades år 106 av romarna.

Fot.

Längdmått. En fot motsvarar 29,6 cm.

Gades.

Den spanska staden Cádiz kallades Gades av romarna sedan staden erövrats år 206 f Kr.

Gallien.

Region av det romerska riket som omfattade dagens Belgien, Frankrike och delar av Tyskland, Holland och Schweiz.

Karthago.

Huvudstad i det feniciska handelsriket Karthago. Grundades år 814 f Kr av fenicier från Tyrus. Erövrades och förstördes av romarna år 146 f Kr. Ruinerna av Karthago ligger utanför huvudstaden Tunis i Tunisien, de är nu skyddade som ett

världsarv.

Khorsabad.

Huvudstad i det assyriska riket under Sargon II under bara några år ca 710-705 f Kr. Under antiken hette staden Dur-Sharrukin. Ligger 20 km norr om Nineve utanför Mosul i nuvarande Irak.

Kimbrer.

Folkslag från nuvarande Jylland vars namn i dag stavas cimbrer. I slutet av 200-talet f Kr invaderade cimbrerna det romerska riket. I flera stora slag besegrade cimbrerna romerska arméer tills de besegrades vid Vercelli år 101 f Kr.

Lasciva.

Latinskt ord som betyder "liderlig" eller "kåt".

Lötär.

En del av ett hjul. Lötarna är de delarna som förbinder ekrarnas ytterkanter med varann.

Nineve.

Huvudstad i det assyriska riket under flera kungar. Ruinerna av staden finns nära den kurdiska staden Mosul i norra Irak.

Pleb.

Latinskt uttryck för folket eller romersk medborgare. Uttrycken plebej och pöbel har utvecklats från ordet.

Rostrum.

En speciell form av för på båtar som används för att köra rakt på andra fartyg. Kallas på svenska för ramm. En av de äldsta beskrivningarna av en ramm finns i den feniciske kungen Sargon II:s gravkammare från ca 700 f Kr.

Schytien.

Folkslaget skyterna hade sin storhetstid mellan 700-talet f Kr till omkring år 200. Deras rike omfattade dagens Kazakstan, Polen, Bulgarien, Georgien och delar av Ryssland och Ukraina.

Sidon.

Fenicisk stadsstat som bland annat är känd från bibeln. Staden ligger i södra Libanon och kallas i dag för Sayda eller Saida.

Stadie.

Längdmått som användes i antiken. En stadie är ungefär 160 meter.

Tjängvide.

Gård på östra Gotland inte långt från Ljugarn.

Tum.

Längdmått. En tum motsvarar 24,7 tum.

Tympanon.

Uttryck inom arkitekturen. En tympanon är fältet ovanför dörren och den eventuella båge som finns ovanför. Det här fältet är ofta smyckat på kyrkor och katedraler.

Tyrus.

Ruinstad i södra Libanon nära staden Sidon. Kallas i dag för Tyros och var under antiken känd som både Tyr, Sor och Sur. Tyros hade sin storhetstid under fenicierna men här fanns senare också en stor romersk koloni. Staden är i dag skyddad som världsarv.

Tysk mil.

Författaren nämner tyska mil. En tysk mil motsvarar 7,420 meter.

Villfara.

Gravhög som ligger utanför Simrishamn i Skåne.

Xylograf.

Tryckmetod där man framställer en bild på ett hårt träslag, träbiten används sedan vid tryckningen av bilden.

Fotnoter

1. Ibr Stammgott Baal oder Herakles war kein Handelsgott, wozu die moderne Mythologie ihn gestempelt hat, sondern ein Kriegesgott, ein Feldherr. *Movers, Die Phoenizier* B. 2, sid. 32.
2. *Fr. Lenormant, La legende de Cadmus*, sid. 31.
3. *Holmberg, Hällristn.*, pl. 25 & 26, fig. 72, har tecknat en karl med ett dylikt föremål i den lyftade handen. Han menar, att det varit en liten sköld, men detta synes ej rätt sannolikt. Se dock *Holmb.* 16 & 17, fig. 35, der de verkligen synas betyda sköldar. Samma man se vi nederst på 7:de stenen, der han står med utsträckta armar framför en rad af åtta figurer, som vi skola visa vara prester.
4. *Curtius*, IV. 4. 20. *Coloniæ certe ejus pæne orbe toto diffusæ sunt.*
5. *Movers*, p. a. st. s. 26.
6. *Movers*, sid. 31 och 32.
7. *Stenåldern*, 2:dra uppl., sid. 173.
8. *Movers*, 2 bandet 2 h., sid. 11.

9. *Strabo*, casauboni edit. 1620. Lib. III, pag. 175. Primis temporibus soli Phoenices a Gadibus eo (ad Cassiterides) negociatum iverunt, celantes alios istam navigationem.
10. *Werlauff, Bidrag till den nordiske Raahandels Historie*. Också vet *Diodorus Siculus* berätta Lib. V, cap. 21 – 23, sedan han omtalat Britannien och der förekommande tenn, att midt emot Schytien ofvan om Gallien ligger en ö, Basilia, till hvilken bernsten i stor mängd uppkastas af vågorna. Denna ö har senare forskare bevisat vara *Wesseley* som ligger vid kusten af Schlesvig, och som lär betyda vexelön,
d. v. s. byteshandelsön.
11. *Herodotus* III, kap. 115.
12. Jag är ledsen att jag ej kunnat lemna figur öfver den märkvärdiga båt som prof. Engelhardt afbildat i *Nydams mosefund* (Kjöbenhavn 1865. Pl. 1), helst denna sannolikt är en af de äldsta s. k. Svionernas skepp.
13. Till denna klass med stammen på begge ändar lika och med begge stäfvorna mycket höga och rakt uppstigande höra äfven de så kallade *drakskeppen*.
14. Stenen blef för flere år sedan upptagen ur kyrkogolfvet och finnes nu i Statens Historiska Museum.
15. *Bonomi, Niniveh and its palaces*, p. 147 – 148.
16. De tre aflånga figurer som stå horisontelt bakom bakstäfven, skola föreställa timmerstycken som flyta på

vattnet. Att roddarne stå vända framåt är ett af de artistfel som vi ofta påträffa äfven bland hållristnings skeppen.

17. Denna figur, som hos Holmberg har fören åt höger, är här vänd med fören åt venster.
18. Bland Holmbergs teckningar af bohuslänska hållristningsfartyg finnas åror antydda blott på två ställen, näml. pl. 37 & 38, fig. 126, och pl. 32, fig. 100.
19. Åtskilliga mycket felaktiga teckningar finnas dock, t. ex. *Holmb.*, pl. 37, 40, fig. 142, men man vet icke om felet är bildhuggarens eller tecknarens.
20. Jag kan åberopa som vittne en hvar som studerat feniciska ornamentiken, sådan han förekommer på feniciska tempelruiner och på andra föremål af samma upprinnelse; sannolikt äro en del af egyptisk eller assyrisk upprinnelse och hafva genom bruket blifvit feniciska. De flesta äro aftecknade i 3:dje upplagan af *Bronsåldern*, sid. 17—18.
21. Nilsson, *Bronsåldern*, 2:dra uppl., sid. 18; Montelius, *Svenska fornsaker*, fig. 255.
22. *Bronsåldern*, 3:dje uppl., sid. 83, fig. 30; Montelius, *Sv. fornsaker*, fig. 254. Till detta och det föregående finnas originalerna i Statens Historiska Museum i Stockholm. De hafva blifvit funna i torfmossar, som varit öppna vatten, då de deri nedkastades. Af hvad anledning detta skett är nu omöjligt att med någon sannolikhet gissa. Det har

kunnat ske af flere anledningar.

23. Denna archeologiska kongress var den enda som jag ej besökt ifrån den i Paris 1867 till den i Stockholm 1874.
24. Om någon invänder, att dessa fartyg icke äro feniciska utan gammal-romerska, ty fartyg af samma typ och med lika rostrum finnas afbildade på *Colonna Trajana* i Rom (af *Pietro Santi Bartoli*, fol. 33), så svaras, att invändningen är ganska riktig, men att denna skeppsform var fenicisk många sekler, innan han blef romersk. Från Tyrus fördes han genom Elissa eller Dido till Karthago, och sedan konsul Duilius slagit karthagernas flotta och låtit efter ett af de eröfrade skeppen bygga galärer åt romarne, kom denna skeppsform till Rom. Jemf. sid. 21. Men Pesarostenen var redan prydd med sina skepp och öfriga figurer, åtminstone tre sekler förr än Roms tillvaro börjades.
25. Af Baal, solen, de feniciska folkens högste gud.
26. Vid mötet i Göteborg d. 16 Juni 1875 yttrade sig dr Carlo Landberg om denna »*Baals symboliska bild*»: »Likheten är verkligen så frappant, att den alldeles icke kan betvivlas. Sådan Baalsfiguren här finnes afbildad ses den öfver allt i Feniciens tempel och äfven på ett mynt som jag uppgräft. Det är verkligen högst egendomligt och betecknande, att den äfven är funnen i Norden.
27. I *Compte-rendu du congrès de Stockholm*, 1874, sid. 463.
28. Och sådana äro de på den tafla jag framlagt öfver monu-

mentet.

29. *Skandinaviens hällristningar*, sid. 143.
30. I *Compte-rendu du Congrès de Stockholm*, 1874, sid. 480.
31. D:r Carlo Landberg, som jag omnämmt i noten till sid 30, berättade äfven vid samma möte i Göteborg, att hos folket i Syrien bär Astarte namnet Baelta.
32. Möjligtvis kunna de månfigurer, som förekomma på 6:te stenen i Kiviksgrafven, hafva något sammanhang med denna mångudinnans dyrkan.
33. Att *ora* är en gammal benämning på skog, omnämnes i min *Skandinaviens fauna*.
34. *Baal* eller *Balder* är samma gudanamn, det förra infördt med kulten från Orienten, det senare, som det synes, infördt af Sveastammen från Germanien.
35. *Jahrbücher des Vereins für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde*, IX s. 369 och XXV s. 215—219.
36. Vagnsunderrede.
37. *Björner, Nordiska kämpadater*. Sthlm, 1737.